

Oomen Onderwijsadvies & Coaching
Voor beleidsadvies in zorg en onderwijs.
Tevens begeleiding van kinderen, ouders en professionals.

**Loopbaanoriëntatie en -begeleiding (LOB)
van jongeren met chronische nierinsufficiëntie.**

**Een overzicht van de stand van zaken in LOB in het voortgezet onderwijs en het
middelbaar beroepsonderwijs in Nederland**

Akke Oomen

VOORAF

Dit rapport is opgesteld in opdracht van de Nierstichting en Nierpatiëntenvereniging Nederland. Aanleiding voor de inventarisatie vormt het onderzoek van Hosli e.a. (2005), waaruit blijkt dat oudere kinderen met chronische nierinsufficiëntie zich zorgen maken over de overgang van school naar werk. Zij stellen zich bijvoorbeeld vragen over de haalbaarheid van een bepaalde beroepsopleiding. Het lijkt TNO van belang om te zorgen voor goede voorlichting.

Resultaten van het Onderwijsproject Kinderdialyse Nederland tonen aan dat er sprake is van grote interindividuele verschillen in de onderwijsleerproblematiek van jongeren met chronische nierinsufficiëntie (Oomen, 1999). Loopbaanoriëntatie- en begeleiding (LOB) dient maatwerk te zijn, toegesneden op het profiel van individuele leerlingen. Voorlichting is een van de instrumenten die kan worden ingezet om de LOB van jongeren met chronische nierinsufficiëntie te verbeteren.

In dit project zijn geen instrumenten ontwikkeld. Ter voorbereiding van een of meer toekomstige ontwikkelprojecten vragen Nierstichting en Nierpatiëntenvereniging om een brede inventarisatie van de huidige stand van zaken in LOB in het voortgezet (speciaal) onderwijs en het middelbaar beroepsonderwijs. Ook wordt gevraagd om een globale indruk te geven van de wijze waarop jongeren met chronische nierinsufficiëntie LOB op dit moment ervaren.

Voor een beschrijving van de opzet van het project verwijs ik naar het activiteitenplan dat opgesteld werd bij de start van het project. De inventarisatie vond plaats tussen 15 april en 31 december 2006. Bij de inventarisatie is uitgegaan van de volgende definitie van LOB:

'LOB is het plaatsen van educatie, informatie en begeleiding in het curriculum om jongeren in staat te stellen, nu en in de toekomst, hun aspiraties en kansen in hun leven en loopbaan te ontdekken, betekenis te geven en te realiseren' (Oomen en Goris, 2004)

Het voor u liggende rapport omvat de totale projectperiode en bestaat uit vier kerndelen:

- deel 1 (DE WET) geeft een antwoord op de vraag wat er in de onderwijswetgeving geregeld is inzake LOB: Wat schrijft de wet voor? Wat is de minimale inspanningsverplichting die scholen moeten leveren? Ook geeft deel 1 inzage in voorzieningen die op basis van andersoortige wetgeving ingezet kunnen worden voor LOB;
- deel 2 (DE PRAKTIJK) beoogt inzage te geven van de opbouw van het voortgezet onderwijs en middelbaar beroepsonderwijs anno 2006. Het laat zien op welke manier LOB op dit moment gestalte krijgt;
- deel 3 (HET ONDERZOEK) bespreekt relevant wetenschappelijk onderzoek naar LOB en beschrijft de opbrengst van enkele recente LOB- projecten in het voortgezet onderwijs en middelbaar beroepsonderwijs. Speciale aandacht wordt besteed aan de actuele trends in LOB;
- deel 4 (DE JONGEREN) doet verslag van negen telefonische interviews met jongeren met chronische nierinsufficiëntie in het najaar van 2006.

Elk van de kerndelen wordt afgesloten met een lijst van knelpunten en aanbevelingen. Een samenvattend overzicht van alle aanbevelingen gaat aan de vier kerndelen vooraf (AANBEVELINGEN).

Aan het rapport zijn enkele bijlagen toegevoegd, te weten:

- een overzicht van de LOB- experts die geconsulteerd zijn tijdens het project (bijlage 1);
- de literatuurlijst (bijlage 2);
- een overzicht van actuele LOB- instrumenten en – projecten (bijlage 3);
- de vragenlijst die gebruikt is in de interviews met de jongeren (bijlage 4).
- de lijst van gebruikte afkortingen (bijlage 5).

De pretentie van dit verslag is niet om volledig te zijn, maar om de opdrachtgever voldoende inzage te geven in actuele ontwikkelingen en ervaringen van jongeren met chronische nierinsufficiëntie met LOB, opdat besluitvorming over toekomstig beleid en nieuwe LOB- projecten mogelijk is.

Aan de totstandkoming van dit rapport is met veel plezier gewerkt. Dit is mede het geval dankzij de deskundige inbreng van en prettige samenwerking met enkele medewerkers van Nierpatiëntenvereniging Nederland:

- mevrouw drs. N. Plum (Manager Belangenbehartiging);
- mevrouw M. Gorter (Belangenbehartiger Patiënten Desk);
- de heer H. Weezeman (Belangenbehartiger Kind en Gezin).

Groesbeek, 15 maart 2007,

Akke Oomen

INHOUD

VOORAF	1
AANBEVELINGEN	4
1. <i>Aanbevelingen op grond van de wetgeving</i>	4
2. <i>Aanbevelingen op grond van de LOB- praktijk</i>	4
3. <i>Aanbevelingen op grond van onderzoek en relevante LOB- projecten</i>	5
4. <i>Aanbevelingen op grond van interviews met jongeren met chronische nierinsufficiëntie</i>	5
1. DE WET	6
1.1. <i>LOB in de onderwijswetgeving</i>	6
1.2. <i>Mogelijkheden voor LOB op grond van niet-onderwijswetgeving</i>	8
<i>Knelpunten</i>	9
<i>Aanbevelingen</i>	10
2. DE PRAKTIJK	11
2.1 <i>De opbouw van het voortgezet onderwijs</i>	11
2.2 <i>De opbouw van het middelbaar beroepsonderwijs</i>	11
2.3 <i>De praktijk van LOB in het voorgezet onderwijs</i>	13
2.4 <i>De praktijk van LOB in het middelbaar beroepsonderwijs</i>	14
2.5 <i>De rol van ouders bij LOB</i>	14
<i>Knelpunten</i>	15
<i>Aanbevelingen</i>	16
3. HET ONDERZOEK	17
3.1 <i>Onderzoek van LOB in het voortgezet onderwijs en middelbaar Beroepsonderwijs</i>	17
3.2 <i>Relevante LOB- projecten</i>	19
<i>Knelpunten</i>	20
<i>Aanbevelingen</i>	20
4. DE JONGEREN	22
4.1 <i>Selectie van jongeren</i>	22
4.2 <i>Vragenlijst en interviews</i>	22
4.3 <i>Resultaten</i>	22
4.4 <i>Discussie</i>	24
<i>Knelpunten</i>	25
<i>Aanbevelingen</i>	25
BIJLAGEN:	
1. <i>LOB- experts die geconsulteerd zijn tijdens het project</i>	26
2. <i>Literatuur/ geraadpleegde bronnen</i>	27
3. <i>Actuele LOB- instrumenten en –projecten</i>	29
4. <i>Vragenlijst voor telefonische interviews met jongeren</i>	32

AANBEVELINGEN

1. Aanbevelingen op grond van analyse van de wetgeving

- 1.1 Zorg dat individuele ouders van kinderen met chronische nierinsufficiëntie uitstekend geïnformeerd worden over het belang van LOB ('de loopbaan centraal').
- 1.2 Installeer daartoe een landelijke LOB- helpdesk die in staat is om ouders (en jongeren) op elk gewenst tijdstip en online informatie op maat te verstrekken.
- 1.3 Ontwikkel een (leef)tijdsbalk ('de loopbaan centraal') met een overzicht van alle relevante wetgeving en voorzieningen in het kader van LOB. De (leef)tijdsbalk beslaat de hele school- en arbeidsloopbaan van de jongere en is intersectoraal van karakter. Op de (leef)tijdsbalk moet kunnen worden ingevuld op welk tijdstip in de school(of arbeids)loopbaan individuele ouders en jongeren welke LOB- voorzieningen moeten aanvragen. Ook moet worden aangegeven wie de jongeren daarbij ondersteunt en waar de centrale regie in de begeleiding ligt. Stel voor de verspreiding een verspreidingsplan op. Ontwikkel van de (leef)tijdsbalk ook digitale versie voor www.kidneeds.nl. Actualiseer de (leef)tijdsbalk jaarlijks en evalueer de verspreiding jaarlijks.
- 1.4 Adviseer ouders om de (leef)tijdsbalk centraal te stellen in alle begeleidingsgesprekken met de school en behandelaars van hun kind.

2. Aanbevelingen op grond van analyse van de LOB- praktijk

- 2.1 Maak de jongeren met chronische nierinsufficiëntie en hun ouders 'LOB- proof' door uitstekende voorlichting en advies over LOB vanuit een centrale LOB- helpdesk in Nederland.
- 2.2. Ontwerp per jongere vanaf het 1^e leerjaar van het voortgezet onderwijs een individueel LOB- traject. Baseer het traject zoveel mogelijk op 'good-practices' en besteed veel aandacht aan reflexieve gesprekken en het ontwikkelen van een stevige arbeidsidentiteit.
- 2.3 Werk sectoroverstijgend en ga door met de trajectbegeleiding tot sprake is van een betaalde baan of vrijwilligerswerk. Werk hierbij nauw samen met de Patiënten Desk van de NVN.
- 2.4 Wijs een professional aan die ouders en jongere ondersteunt gedurende de gehele school- / arbeidsloopbaan.
- 2.5 Benut bestaande voorzieningen in de onderwijsverzorgingstructuur en voorzieningen op basis van niet-onderwijswetgeving maximaal.
- 2.6 Wacht niet langer op effecten van grootschalig onderzoek, maar benut de verworven inzichten om op korte termijn een start te maken met individuele LOB- trajecten voor jongeren met chronische nierinsufficiëntie. Het gaat landelijk namelijk slechts om 400 kinderen.

Anders gezegd: investeer uitsluitend nog in het systeem als het functioneel is in individuele LOB- trajecten voor jongeren met chronische nierinsufficiëntie.

3. Aanbevelingen op grond van onderzoek en relevante LOB- projecten

- 3.1 Zet LOB van jongeren met chronische nierinsufficiëntie zeer hoog op de politieke en beleidsagenda van Nierstichting en Nierpatiëntenvereniging.
- 3.2 Benut het huidige (internationale) politieke klimaat voor fondswerving en cofinanciering van nieuwe LOB-projecten.
- 3.3 Geef maximale ruimte voor ‘web-based LOB-diensten’ bij het ontwerp en de uitvoering van LOB- trajecten van jongeren met nierinsufficiëntie.
- 3.4 Betrek jongeren en ouders maximaal bij het ontwerp van het LOB –servicepunt.
- 3.5 Maak gebruik van recent verworven inzichten over loopbaancompetenties en specifiek instrumentarium voor jongeren met functiebeperkingen. Leer van kansrijke projecten, zoals Emma@work.
- 3.6 Investeer vooral in het individu en in mindere mate in het systeem, vanwege de geringe omvang van de doelgroep en de grote complexiteit van problemen in het onderwijs zelf.

4. Aanbevelingen op grond van interviews met jongeren met chronische nierinsufficiëntie

- 4.1 Zorg dat LOB voor jongeren met chronische nierinsufficiëntie meer ‘nabij’ is en betrek ouders en jongeren maximaal bij het ontwerp en de aanpak van LOB;
- 4.2 Zet met name in op het ondersteunen van de ouders en de jongeren en investeer in mindere mate, of uitsluitend via de jongere zelf, in bewustwording van het schoolsysteem;
- 4.3 Breng LOB onder de aandacht van de behandelcentra en maak een realistische inschatting van mogelijkheden voor meer aandacht voor LOB en verbeterde afstemming over LOB tussen professionals;
- 4.4 Besteed bij LOB voldoende aandacht aan informatie zoeken, competenties ontwikkelen en het bevorderen van zelfsturing. Evalueer LOB regelmatig met de jongere en zijn ouders.
- 4.5 Analyseer op grond waarvan de voorlichtingsklappers van de Nierstichting niet alle jongeren bereikt, gegeven het feit dat verspreiding van de voorlichtingsklapper jaarlijks wordt geëvalueerd in overleg met de Educatieve Voorzieningen.

1. DE WET

Als eerste onderdeel van het project werd vastgesteld wat de *onderwijswetgeving* zegt over LOB in het voortgezet onderwijs en middelbaar beroepsonderwijs: Wat schrijft de wet voor? Wat is de minimale inspanningsverplichting die scholen moeten leveren inzake LOB en welke gelden zijn er voor LOB beschikbaar? Geanalyseerd werden de WVO, de WEB, de WEC, de Wet LGF en de Wet Studiefinanciering. In gesprekken met LOB- experts werden de belangrijkste conclusies getoetst. Deze gesprekken vonden plaats in het voorjaar van 2006. Voor een overzicht van gesprekspartners: zie bijlage 1.

Daarnaast werd een deel van de *niet- onderwijswetgeving* geanalyseerd. Gezocht werd naar regelingen die de overstap van school naar vervolgonderwijs of werk na afloop van het voortgezet onderwijs en middelbaar beroepsonderwijs kunnen versoepelen. Geselecteerd werden de Wajong, de AWBZ (pgb), de TOG, de WIA en de Wet Verbetering Poortwachter. Achterliggende gedachte hierbij was dat LOB- begeleiders (mentoren, decanen, studieadviseurs, ambulante begeleiders en consultants zieke leerlingen) in de eindfase van het voortgezet onderwijs en het middelbaar beroepsonderwijs ouders en jongeren alvast kunnen attenderen op niet-onderwijsfaciliteiten die aangewend kunnen worden om de school- en arbeidsloopbaan tijdig te optimaliseren. Uit onderzoek naar het LOB – aanbod voor jongeren met een handicap, blijkt namelijk dat dit nauwelijks plaatsvindt (Geling e.a., 2002; Winnubst 2006).

Selectie van de niet-onderwijswetgeving gebeurde in nauwe samenwerking met een belangenbehartiger van de Patiënten Desk van de Nierpatiëntenvereniging. De belangrijkste uitgangspunten en regelingen van elk van de wetten werden door de belangenbehartiger beschreven. Deze beschrijving kan (na bewerking voor ‘het web’) geplaatst worden op www.kidneeds.nl. Korthedshalve is hieronder uitsluitend een samenvatting opgenomen.

1.1 *LOB in de onderwijswetgeving*

- de Wet op het Voortgezet Onderwijs (WVO)

De middelen voor LOB zijn sinds 1 augustus 2000 opgenomen in de lumpsum van scholen voor voortgezet onderwijs (WVO artikel 86, lid 1^e). Scholen zijn daarmee zelf verantwoordelijk geworden voor LOB, de kwaliteit en de kwaliteitszorg. Het ministerie jaagt nog wel enkele ontwikkelingen aan op het gebied van LOB middels subsidie voor projecten aan onderwijsondersteunende instellingen. Voorbeeld hiervan zijn de projecten die uitgevoerd worden door het APS op het vlak van praktische profieloriëntatie, kwaliteitszorg en digitaal LOB portfolio (o.a. Oomen e.a., 2005) Daarnaast wordt aandacht besteed aan de verspreiding van kennis en goede voorbeelden op het gebied van loopbaanoriëntatie door subsidiering van landelijke conferenties over de stand van zaken in LOB.

- de Wet Educatie en Beroepsonderwijs (WEB)

In het middelbaar beroepsonderwijs is het stimuleren van LOB sinds 1 augustus 2000 ook een taak van de instellingen (WEB, artikel 1.3.5, lid 2c). De BVE- instellingen ontvangen hiervoor ook geld in lumpsum. De onderwijsinstellingen zijn wettelijk verplicht aandacht te besteden aan goede loopbaanoriëntatie en -begeleiding. De overheid stimuleert LOB via subsidiering van projecten, zoals de ontwikkeling van kenniscentra voor werk en scholing (voor een nadere uitleg over deze kenniscentra: zie bijlage 3).

- de Wet op de Expertise Centra (WEC)

In de WEC is niets specifiek opgenomen over LOB van jongeren met een functiebeperking. Er is geen sprake van geormerkte gelden voor LOB. LOB behoort tot de integrale taak van de scholen voor speciaal onderwijs die met elkaar samenwerken in een regio (Regionale Expertisecentra). De scholen zijn verantwoordelijk voor de LOB van hun leerlingen, maar de wijze waarop zij dat doen, wordt overgelaten aan de scholen zelf.

In het algemeen zou je mogen verwachten dat juist scholen voor voortgezet speciaal onderwijs voortdurend werken aan het creëren van een realistisch zelfbeeld en loopbaanperspectief van hun leerlingen. De praktijk is echter weerbarstig: uit onderzoek naar de uitstroomprofielen van leerlingen in het voortgezet speciaal onderwijs blijkt dat het overgrote deel van de leerlingen geen diploma behaalt en daarmee een slechte uitgangspositie heeft op de arbeidsmarkt. De situatie in Cluster 4 (kinderen met gedragsproblemen) is het meest zorgwekkend: minder dan 5% van de leerlingen de school verlaat de school met een diploma of geldige startkwalificatie (Commissie Van Eijk, 2007). De kwaliteit van LOB in Cluster 4 staat daarmee ter discussie.

- de Wet Leerlinggebonden Financiering (Wet LGF)

Middelen die beschikbaar komen, nadat ouders een positieve beschikking voor het speciaal onderwijs hebben ontvangen, kunnen geheel of gedeeltelijk ingezet worden voor LOB.

Het is echter niet zo dat Leerlinggebonden Financiering op voorhand bedoeld is voor LOB.

De, aan Regionale Expertisecentra verbonden, Diensten voor Ambulante Begeleiding zouden LOB meer centraal kunnen stellen in de begeleidingstrajecten die zij ontwerpen voor jongeren in het reguliere voortgezet onderwijs en het middelbaar beroepsonderwijs. Hetzelfde geldt voor de begeleiding van leerlingen die geplaatst zijn op een school voor voortgezet speciaal onderwijs. Een en ander zou dan tot uitdrukking moeten komen in het handelingsplan, dat in overleg met de ouders na toekenning van LGF of plaatsing op een speciale school wordt opgesteld.

- de Wet Ondersteuning Onderwijs Zieke Leerlingen (WOOZ)

De WOOZ biedt mogelijkheden om de LOB van jongeren die ziek zijn centraal te stellen. In de wet zelf wordt deze mogelijkheid dit echter niet expliciet vermeld. De WOOZ zorgt ervoor dat zieke leerlingen die thuis, in het ziekenhuis of op school verblijven extra begeleiding krijgen vanuit Educatieve Voorzieningen en schoolbegeleidingsdiensten. Consulents zieke leerlingen verzorgen de begeleiding en geven voorlichting aan de school waar de leerling staat ingeschreven. In overleg met ouders, school en andere begeleiders zou LOB centraal gezet kunnen worden in de begeleiding vanaf het 1^e leerjaar in het voortgezet onderwijs. In de praktijk is dit echter niet het geval. Consulents zieke leerlingen stemmen hun begeleidingsaanbod af op de behoeften van de eigen school van het kind. Volgens de WOOZ is de eigen school eindverantwoordelijk voor de inhoud en de organisatie van begeleiding van de zieke leerling. Het varieert waarschijnlijk per kind en per school of LOB centraal staat of niet. Een voorbeeld van aandacht voor LOB vanuit een Educatieve Voorziening is de medewerking van de Educatieve Voorziening van het Emma Kinderziekenhuis AMC aan het project Emma@work (zie voor een beschrijving van Emma@work: bijlage 3).

- de Wet Studiefinanciering (WSF)

De Wet Studiefinanciering biedt jongeren die studeren in het hoger onderwijs de mogelijkheid om een basisbeurs, een OV-studentenkaart, een aanvullende beurs en een ouderbijdrage te verwerven. Indirect draagt de Wet Studiefinanciering dus bij aan het optimaliseren van LOB, omdat het jongeren financiële middelen geeft om een studie op hoger onderwijs niveau af te ronden.

De Wet Studiefinanciering zegt echter niets over de inspanningsverplichting van het hoger onderwijs in het kader van LOB. De wet heeft uitsluitend betrekking op de bekostiging van het onderwijs. Studenten die tijdens hun studie veel uitval hebben en de studie niet in tien jaar kunnen afronden of de studie tijdelijk moeten onderbreken na het 30ste jaar, kunnen voor verlenging in aanmerking komen.

1.2 *Mogelijkheden voor LOB op grond van niet-onderwijswetgeving*

- de Wet Arbeidsongeschiktheid Jonggehandicapten (WAJONG)

De Wajong kan – net als de Wet Studiefinanciering – indirect bijdragen aan het optimaliseren van de (school- of arbeids)loopbaan, omdat een Wajong- uitkering mogelijk is zodra sprake is van minimaal 25% arbeidsongeschiktheid. Jongeren hoeven door de Wajong niet in financiële problemen te komen door tijdelijke uitval op school of werk. Dit versterkt hun uitgangspositie bij hervatting van onderwijs of werk. Van belang echter is dat de jonggehandicapten op tijd (voordat ze 17 jaar zijn) een Wajong-uitkering aanvragen bij het UWV. Verder geldt als voorwaarde dat de jongere vanaf zijn 11de tot zijn 17de jaar in Nederland of een andere EU-/ EER- lidstaat heeft gewoond, de jongere studierend is en niet ouder is dan 30 jaar, hij of zij tijdens de studie arbeidsongeschikt is geworden, maar al wel 6 maanden studeerde en dat hij of zij onafgebroken 52 weken (de wachttijd) arbeidsongeschikt is. De uitkering kan op zijn vroegst ingaan op het moment dat iemand 18 jaar wordt maar moet uiterlijk 9 maanden nadat de jongere 17 jaar is geworden aangevraagd worden. Bij een te late aanvraag kan de uitkering tot één jaar voor de aanvraag met terugwerkende kracht worden toegekend. Hier ligt een kans voor het voortgezet onderwijs en middelbaar beroepsonderwijs: als LOB- functionarissen ouders en jongeren tijdig attenderen op de mogelijkheden om een Wajong-uitkering aan te vragen, kan veel leed worden voorkomen. Uit gesprekken met de Belangenbehartiger Kind en Gezin en arbeidsdeskundigen van de Patiënten Desk van de NVN blijkt dat het regelmatig voor komt dat jongeren de Wajong te laat aanvragen. Na de aanvraag krijgt de jongere een oproep van het UWV voor een keuring door de verzekeringsarts en de arbeidsdeskundige. Zij beoordelen de mate van arbeidsongeschiktheid en of men voor een Wajong- uitkering in aanmerking komt.

- de Algemene Wet Bijzondere Ziektekosten (AWBZ) en persoonsgebonden budget (PGB)

De Algemene Wet Bijzondere Ziektekosten voorziet in de regeling Persoonsgebonden Budget (PGB). Het PGB is een geldbedrag waarmee een persoon zelf zorg en begeleiding kan inkopen, zoals verpleegkundige zorg, huishoudelijke hulp, ondersteunende begeleiding of begeleidend vervoer. Het budget kan ingezet worden op de onderwijslocatie, maar mag niet besteed worden aan de onderwijsactiviteiten zelf (zoals aanschaf van lesmethode, remedial teaching e.d.). Indirect kan het PGB echter wel bijdragen aan LOB, omdat een betere uiterlijke verzorging kan bijdragen aan een betere presentatie op stage- en werkplekken, bij sollicitatie en externe oriëntatie in het bedrijfsleven of overheidsinstellingen. Ook kan ondersteunende verzorging (bijv. hulp bij de toiletgang, hulp bij het eten of hulp in het huishouden) praktische belemmeringen voor het uitoefenen van een praktijkstages en –opdrachten opheffen. De huishoudelijke verzorging valt sinds 1 januari 2007 onder de WMO. Aanmelding voor een PGB jongeren loopt via het Centrum Indicatiestelling Zorg (CIZ). Er zijn in totaal 32 regio's in Nederland. De regeling wordt per regio uitgevoerd door één zorgverzekeraar. Deze treedt op als zorgkantoor.

- de Wet Tegemoetkoming Onderhoudskosten thuiswonende Gehandicapte kinderen (TOG)

Kinderen tussen 3 en 18 jaar die ernstig ziek of gehandicapt zijn en thuis verzorgd worden door hun ouders kunnen in aanmerking komen voor een vergoeding. Indirect kan deze vergoeding bijdragen aan LOB, omdat het kind niet uit huis geplaatst hoeft te worden en in de eigen omgeving kan opgroeien. Dit bevordert de sociale integratie en het sociaal welbevinden en kan daarmee leiden tot uitgangspositie voor betaalde arbeid of vrijwilligerswerk. Bepalend voor toekenning van de TOG is de hulpbehoefte van het kind. Aanvragen voor de TOG moeten gedaan worden bij de Sociale Verzekeringsbank in Roermond.

- de Wet Integratie Arbeidsgehandicapten (WIA)

De WIA geeft werknemers die op of na 1 januari 2004 arbeidsongeschikt zijn geworden en na een wachttijd van 104 weken nog meer dan 35% arbeidsongeschikt zijn, recht op een uitkering. De wet is zo gemaakt dat het mensen stimuleert om naar vermogen te werken. Feitelijk levert de WIA hiermee ook een bijdrage aan LOB. De vraag of iemand (gedeeltelijk) arbeidsongeschikt is en zo ja, in welke mate, wordt gebaseerd op een verzekeringskundig en arbeidskundig onderzoek bij het UWV.

- de Wet Verbetering Poortwachter

De Wet Verbetering Poortwachter regelt dat de werkgever bij ziekte van zijn werknemer gedurende twee jaar het loon moet doorbetalen. In het kader van de wet zijn nieuwe regels opgesteld voor verzuimbegeleiding en reïntegratie. De Arbo-dienst, werkgever en werknemer hebben te maken met strengere normen wat er minimaal gedaan moet worden aan de reïntegratie van een zieke werknemer. De Wet Verbetering Poortwachter is van toepassing zodra een jongere ziek wordt. De wet regelt wat er minimaal gedaan moet worden om ervoor te zorgen dat de kans op reïntegratie van jongeren toeneemt. Daarmee geeft de wet een impuls om de loopbaan van zieke werknemers te optimaliseren.

Knelpunten

- 1.1. Uit analyse van de onderwijswetgeving blijkt dat scholen in het voortgezet (speciaal) onderwijs en middelbaar beroepsonderwijs zelf verantwoordelijk zijn voor de inrichting en organisatie van LOB. Dit betekent dat de (kwaliteit van de) inrichting en de organisatie van LOB per school verschilt (WVO, WEB, WEC). Dit vormt een risico in de loopbaan van individuele jongeren met chronische nierinsufficiëntie.
- 1.2 In onderwijswetgeving die speciaal bedoeld is voor zieke of gehandicapte leerlingen wordt niet specifiek ingegaan op het belang van LOB (Wet LGF, WOOZ). Dit heeft tot gevolg dat organisaties die verantwoordelijk zijn voor uitvoering van deze wetten LOB niet op voorhand centraal stellen in hun onderwijsaanbod. Dit vormt een tweede risico in de loopbaan individuele jongeren met chronische nierinsufficiëntie.
- 1.3 Het onderwijs attendeert ouders en jongeren nog onvoldoende (tijdig) op voorzieningen, die op grond van de 'niet-onderwijswetgeving' kunnen worden aangewend om LOB te optimaliseren. (o.a. Wajong, AWBZ, TOG, WIA, De Wet Verbetering Poortwachter). Dit vormt een derde risico in de loopbaan van jongeren met chronische nierinsufficiëntie.
- 1.4 De laatste jaren is sprake van een terugtrekkende overheid inzake LOB. Dit biedt kansen voor nieuwe LOB- initiatieven van de scholen zelf, maar draagt ook het risico in zich dat scholen LOB te weinig centraal stellen in hun onderwijsaanbod. Dit vormt een vierde risico in de loopbaan van individuele jongeren met chronische nierinsufficiëntie.

Aanbevelingen

- 1.1 Zorg dat individuele ouders van kinderen met chronische nierinsufficiëntie uitstekend geïnformeerd worden over het belang van LOB ('de loopbaan centraal').
- 1.2 Installeer daartoe een centrale LOB- helpdesk die in staat is om ouders (en jongeren) op elk gewenst tijdstip en online informatie 'op maat' te verstrekken.
- 1.3 Ontwikkel een (leef)tijdsbalk ('de loopbaan centraal') met een overzicht van alle relevante wetgeving en voorzieningen in het kader van LOB. De (leef)tijdsbalk beslaat de hele school- en arbeidsloopbaan van de jongere en is intersectoraal van karakter. Op de (leef)tijdsbalk moet kunnen worden ingevuld op welk tijdstip in de school(of arbeids)loopbaan individuele ouders en jongeren welke LOB- voorzieningen moeten aanvragen. Ook moet worden aangegeven wie de jongeren daarbij ondersteunt en waar de centrale regie in de begeleiding ligt. Stel voor de verspreiding een verspreidingsplan op. Ontwikkel van de (leef)tijdsbalk ook digitale versie voor www.kidneeds.nl. Actualiseer de (leef)tijdsbalk jaarlijks en evalueer de verspreiding jaarlijks.
- 1.4 Adviseer ouders om de (leef)tijdsbalk centraal te stellen in alle begeleidingsgesprekken met de school en behandelaars van hun kind.

2. DE PRAKTIJK

In het voortgezet onderwijs en het middelbaar beroepsonderwijs is de afgelopen decennia veel veranderd, waardoor ook in de praktijk van LOB veel is veranderd. Om knelpunten in LOB te kunnen opsporen is het zaak om helder inzicht te hebben in het onderwijs anno 2006 en de wijze waarop LOB daarbinnen gestalte krijgt. Dit, tweede, deel van het rapport geeft inzicht in de huidige structuur van het voortgezet onderwijs en middelbaar beroepsonderwijs. Daarna komt de praktijk van LOB in beide onderwijssectoren ter sprake.

2.1 De opbouw van het voortgezet onderwijs

Na de basisschool gaan kinderen naar het voortgezet onderwijs. Ze zijn dan 12 jaar of ouder. Er zijn drie soorten voortgezet onderwijs: vmbo (voorbereidend middelbaar beroepsonderwijs), havo (hogere algemeen vormend onderwijs) en vwo (voorbereidend wetenschappelijk onderwijs).

Het vmbo duurt vier jaar, het havo duurt vijf jaar en het vwo duurt zes jaar.

Alledrie beginnen ze met de basisvorming (onderbouw). Die duurt meestal 2 of 3 schooljaren en biedt een breed vakkenpakket dat in principe voor iedereen hetzelfde is. Ook krijgen alle leerlingen een oriëntatie op studie en beroep. Zo leren ze meer over beroepen en opleidingen die daarvoor nodig zijn. In de basisvorming laten scholen zien hoe verschillende vakken samenhangen. Dit kan door onderwerpen bij verschillende vakken terug te laten komen. Of door vakken te bundelen. Bijvoorbeeld door les te geven over 'natuur', een combinatie van natuur-, scheikunde en biologie.

Aan het einde van het tweede jaar adviseren scholen welke richting leerlingen het beste kunnen volgen. Dat kan het vmbo zijn, maar ook het havo of vwo. Zijn ouders het niet eens met het advies, dan is het zaak dat ze daar snel met de school over gaan praten (bron: Ministerie van OCW, 2006).

- de opbouw van het vmbo

Het vmbo duurt vier schooljaren en kent vier leerwegen. Het zijn de theoretische leerweg (TL), de gemengde leerweg (GL), de kaderberoepsgerichte leerweg (KB) en de basisberoepsgerichte leerweg (BB). Elke leerweg biedt andere doorstroommogelijkheden in het middelbaar beroepsonderwijs (mbo). De eerste drie leerwegen liggen het dichtst bij elkaar. Ze sluiten aan op niveau 3 en 4 in het mbo. De vierde leerweg is de basisberoepsgerichte leerweg (BB). Die geeft toegang tot niveau 2 in het mbo. Behalve leerwegen kent het vmbo vier sectoren met vaste vakkenpakketten: techniek, zorg en welzijn, economie en landbouw. Voor een sector kiezen leerlingen meestal aan het eind van het tweede leerjaar. Binnen de vier sectoren zijn er in totaal veertien afdelingen die elk een specialisatie bieden. Bijvoorbeeld bouwtechniek of verzorging. Het vmbo leidt op niet tot een startkwalificatie. Een vmbo-diploma is geen startkwalificatie. Je kunt ermee naar mbo (bron: Ministerie van OCW, 2006).

- de opbouw van het havo en vwo

In het havo en vwo kunnen leerlingen kiezen uit vier profielen. Het zijn: 'natuur en techniek', 'natuur en gezondheid', 'economie en maatschappij' en 'cultuur en maatschappij'. Een profiel is een samenhangend onderwijsprogramma dat voorbereidt op het hoger onderwijs.

Alle profielen hebben een gemeenschappelijk deel. Dat is voor elk profiel hetzelfde. Daarnaast is er een profieldeel met vakken die aansluiten op het gekozen profiel. Tenslotte is er een vrije ruimte.

Daarin kunnen leerlingen vakken volgen uit een ander profieldeel. Dat vergroot hun mogelijkheden om door te stromen naar het hoger onderwijs. Havo en vwo kennen een studiehuis. Daarmee bedoelen we de begeleiding door de docenten. Die stimuleren leerlingen om zelfstandig te werken. Het havo en vwo-diploma is wel een startkwalificatie. Daarmee kun je geschoold werk doen op de arbeidsmarkt. Zo'n diploma is dus niet alleen een beloning voor de geleverde prestaties, maar ook de start van een volgende fase in het leven van leerlingen. Het kan werken zijn, maar ook studeren.

In september 2007 wordt de Tweede Fase van het havo/ vwo vernieuwd, omdat het programma overbelast was (bron: Ministerie van OCW, 2006).

- de opbouw van het voortgezet speciaal onderwijs

Voortgezet speciaal onderwijs wordt gegeven in vier clusters, te weten:

1. scholen voor visueel gehandicapte kinderen (blind of slechtziend)
2. scholen voor kinderen met gehoorproblemen;
3. scholen voor kinderen met een lichamelijke handicap of verstandelijk leerprobleem (mytyl-tyltyl- en zmlk-onderwijs) en voor kinderen met een chronische ziekte;
4. scholen voor kinderen met ernstige of psychiatrische problemen. Hiertoe behoren de scholen voor zeer moeilijk lerende kinderen (zmk), de Pedologische Instituten en de scholen voor langdurig zieke kinderen met een psychiatrische handicap.

De scholen werken samen binnen Regionale Expertise Centra (REC). Dit is een samenwerkingsverband van de scholen voor speciaal onderwijs en speciaal voortgezet onderwijs in een regio.

De meeste speciale scholen bieden de mogelijkheid om via een aangepast programma een diploma te halen voor het vmbo. Speciaal onderwijs dat opleidt tot een havo-/vwo-diploma is schaars, omdat in de praktijk niet veel leerlingen met een handicap dit onderwijsniveau aan kunnen.

De aanwezigheid van een vmbo of havo/vwo-programma hoeft nog niet te betekenen dat de jongeren met een handicap de school ook met een diploma op zak verlaten. In deel 1 werd reeds verwezen naar het onderzoek van Van Eijk (2007) waaruit blijkt dat in Cluster 4 de situatie ronduit zorgelijk is: slechts 5% van de leerlingen verlaat de school met een diploma of een geldige startkwalificatie.

Naast de scholen voor speciaal voortgezet onderwijs zijn er ook nog scholen voor praktijkonderwijs (PRO) en leerwegondersteunend onderwijs (LWOO). Formeel vallen deze scholen niet onder de WEC, maar onder de Wet Primair Onderwijs (WPO). Het zijn de voormalige afdelingen voor voortgezet lom- en mlk- onderwijs. Deze scholen verzorgen een onderwijsaanbod voor jongeren die moeite hebben om zonder extra hulp aan een diploma te komen vanwege opvoedings- of leerproblemen (Bron: Ministerie van OCW, 2006).

2.2 De opbouw van het middelbaar beroepsonderwijs

Beroepsonderwijs wordt gegeven op scholen voor voortgezet onderwijs (vmbo), scholen voor middelbaar beroepsonderwijs (mbo) en scholen voor hoger beroepsonderwijs (hbo).

Gezamenlijk vormen zij de beroepsonderwijskolom, kortweg de beroepskolom. Belangrijk is dat vmbo, mbo en hbo goed op elkaar aansluiten, zodat leerlingen beter binnen de beroepskolom kunnen doorstromen. Ook is een goede aansluiting van het beroepsonderwijs op de arbeidsmarkt noodzakelijk. Met de invoering van de Wet Educatie en Beroepsonderwijs (WEB) in 1996 zijn het leerlingwezen en de scholen voor beroepsonderwijs samengevoegd in een onderwijsinstelling:

het regionaal opleidingscentrum (ROC). Een ROC biedt ook volwasseneneducatie aan.

Gemiddeld heeft een ROC bijna 8000 leerlingen.

Het middelbaar beroepsonderwijs leidt op voor een groot aantal beroepen, variërend van bakker en slager tot milieufunctionaris en restauratiemedewerker. Elk jaar kiezen ongeveer 435.000 jongeren voor een vakopleiding in het middelbaar beroepsonderwijs. De opleidingen worden aangeboden op vier niveau's:

1. de assistentenopleiding (een half tot een jaar) leidt op voor eenvoudige uitvoerende werkzaamheden,
2. de basisberoepsopleiding (twee tot drie jaar) leidt op voor uitvoerende werkzaamheden;
3. de middenkaderopleiding (twee tot drie jaar) leidt op tot volledige zelfstandige uitvoering van werkzaamheden;
4. de middenkaderopleiding (drie tot vier jaar) en specialistenopleiding (kopstudie van een tot twee jaar) leidt op tot volledige zelfstandige uitvoering van werkzaamheden, met een brede inzetbaarheid of specialisatie. Een leerling die niveau 4 heeft behaald kan doorstromen naar het hoger beroepsonderwijs.

Alle opleidingen combineren leren op school met leren in de praktijk. Er zijn twee varianten: de beroepsopleidende leerweg (BOL) en de beroepsbegeleidende leerweg (BBL). De BOL- heeft een praktijkdeel van minimaal 20% en maximaal 60%. De BBL-variant bestaat voor minimaal 60% uit praktijkonderwijs. Voor het praktijkdeel van de opleiding, de beroepspraktijkvorming (BPV) genoemd, gaat de leerling naar een leerbedrijf. Dat levert beide partijen voordelen op. De leerling doet in het bedrijf praktijkkennis op en brengt tegelijkertijd nieuwe kennis mee. Bovendien geeft de aandacht voor scholing in een bedrijfstak de garantie van goed opgeleid personeel in de toekomst.

De eisen waaraan gediplomeerden met een middelbare beroepsopleiding moeten voldoen, zijn beschreven in eindtermen. De eindtermen vormen de bouwstenen voor elke kwalificatie. Alle kwalificaties vormen de kwalificatiestructuur beroepsopleiding. De huidige structuur moet worden aangepast, omdat er teveel verschillende kwalificaties zijn (zo'n 700) en omdat het beroepsopleiding op dit moment niet snel genoeg kan inspelen op veranderingen in de beroepspraktijk. De overheid heeft deze taak neergelegd bij de kenniscentra voor werk en scholing (zie bijlage 3).

2.3. De praktijk van LOB in het voorgezet onderwijs

- de LOB -praktijk in het vmbo

LOB in het vmbo komt meestal voor rekening van de mentor, decaan en leerlingbegeleider. LOB is in de onderbouw van het vmbo vaak schoolbreed ingevoerd als Praktische Profiel Oriëntatie (PPO) of Praktische Sector Oriëntatie (PSO) (voor uitleg van PPO: zie bijlage 3). Na twee jaar basisvorming is het keuzemoment aan het eind van het 2^e leerjaar belangrijk. De leerling kiest dan voor een van de vier leerwegen en sectoren die aansluiten op vervolgonderwijs in het mbo. Het is per vmbo verschillend hoe dit keuzemoment wordt ingevuld en welke instrumenten de school hierbij gebruikt. Voorbeelden zijn: klassikale afname van een intersseltest, een capaciteitentest en/of gebruik van een specifieke methode gericht op leren kiezen en beroepsoriëntatie (o.a. DiBiZ, zie bijlage 3). Een tweede keuzemoment ligt aan het eind van het 3^e leerjaar. Dan moet gekozen worden voor een vervolgonderwijs in het mbo. De invulling van dit keuzemoment is ook per school zeer verschillend (o.a. een algemene informatiemarkt voor leerlingen en individuele mentorgesprekken). Recente ontwikkelingen in LOB binnen het vmbo zijn het ombouwen van vmbo- scholen naar leerwerkplaatsen, simuleren van leerwerkomgevingen (o.a. The Real Game en Slash 21, zie bijlage 3), het ontwikkelen van doorlopende leerlijnen van vmbo naar mbo, intersectorale samenwerking tussen scholen voor vmbo en mbo, ontwikkeling van regionale onderwijsarrangementen en afname van de centrale sturing op de inhoud van het vmbo. De overheid geeft vanaf 2006 voorrang aan vernieuwingen in het vmbo naar aanleiding van de grote schooluitval in het vmbo en mbo. Deze gelden gaan hoofdzakelijk naar het ombouwen van klaslokalen in praktijklokalen, docentstages en de aanschaf nieuwe methoden.

- LOB -praktijk in havo/ vwo

Voor het havo/ vwo geldt ook dat scholen verschillen in de mate waarin en de wijze waarop zij aandacht besteden aan LOB en welke functionarissen bij LOB betrokken zijn. De profielkeuze aan het eind van het 3^e leerjaar is een belangrijk keuzemoment, omdat de leerlingen hun vakkenpakket samenstellen in de richting van een toekomstig beroep. Hoewel alle leerlingen een algemeen deel blijven volgen, bestaat een belangrijk deel van het onderwijs uit het profieldeel. De vrije ruimte kan ingevuld worden met LOB- activiteiten. Het studiehuis wordt door sommigen opgevat als een grote LOB- activiteit, maar anderen bestrijden dit fel. Meijer (2006) zegt dat het studiehuis weliswaar zelfstandig leren beoogt, maar het reflexieve gesprek blijft uit, waardoor in het studiehuis de doelen van LOB niet worden behaald worden. Ook in havo/ vwo is de laatste jaren een trend zichtbaar van simulatie van leerwerkingsomgevingen. Voorbeelden zijn het spelen van 'management games' tijdens werkweken of als integraal onderdeel van de PPO en het maken sectorwerkstukken. Sommige havo/ vwo- scholen kiezen voor volledige herinrichting van het onderwijs, waardoor leerlingen betrokken 'mede-eigenaren' worden van het onderwijs. Voorbeeld hiervan is het project Gym+ van het Arentheem College in Arnhem.

*Oomen Onderwijsadvies & Coaching - Helfrichstraat 51 - 6562 WX Groesbeek - 024-3736600/ 06-51602639
Orthopedagoog Generalist NVO – GZ- psycholoog – ZKM- consultant® – a.oomen2@chello.nl - K.v.K. 9156756*

Het Arentheem College heeft het rooster van de gymnasiumafdeling verdeeld in vraag- en aanboduren. In de vraaguren kunnen leerlingen onderzoeken wat ze altijd al hadden willen weten. In september 2007 wordt de Tweede Fase van het voortgezet onderwijs vernieuwd omdat het programma overbelast was.

- LOB - praktijk in het voortgezet speciaal onderwijs

In het voortgezet speciaal onderwijs wordt gewerkt aan de hand van individuele handelingsplannen en groepsplannen, waarin meestal het onderwijs- en het arbeidsperspectief van individuele leerlingen is beschreven. Het perspectief wordt uitgedrukt in individuele eindtermen, al dan niet vergelijkbaar met een diploma. Op methodisch vlak verschilt de aandacht voor LOB in het speciaal onderwijs niet wezenlijk van het regulier onderwijs. Belangrijke keuzemomenten worden op vergelijkbare wijze voorbereid (algemene informatie, stages en testen, etc), zij het dat ze soms worden aangevuld met specialistisch psychodiagnostisch of beroepskeuzeonderzoek. Over het algemeen is er meer tijd voor individuele begeleiding van leerlingen.

In de ontwikkeling van arbeidstoeleidingstrajecten nemen de scholen voor speciaal onderwijs, PRO en LWOO een voorhoede positie in. Het speciaal onderwijs is een soort proeftuin waar volop geëxperimenteerd kan worden met nieuwe leerwerkplekken en praktijkstages en waar reguliere scholen hun voordeel mee kunnen doen. Steeds vaker resulteren experimenten waarbij speciaal onderwijs en het bedrijfsleven samenwerken in arbeidsplaatsen in een aangepaste leer/werkomgeving. Voorbeeld hiervan is het Lunchcafé's Blixem in Nijmegen van De Pluyn Werkenrode Groep. Het speciaal voortgezet onderwijs speelt een belangrijke rol in de begeleiding van docenten in het regulier voortgezet onderwijs, zodra deze te maken krijgen met leerlingen met een handicap. In opdracht van het Ministerie van OCW ontwikkelde Winnubst (2006) instrumenten die door ambulante begeleiders in Cluster 1, 2, 3 en 4 ingezet kunnen worden om LOB-actoren (mentor, decaan, leerlingbegeleider) meer bewust te maken van de specifieke LOB- problematiek van jongeren met functiebeperkingen. Deze instrumenten komen in de loop van 2007 beschikbaar.

2.4 De praktijk van LOB in het middelbaar beroepsonderwijs

In het middelbaar beroepsonderwijs is sprake van grote verschillen tussen scholen in de wijze waarop zij aan LOB gestalte geven. Dit wordt volgens Meijer (2006) veroorzaakt door verschil in opvatting over wat goede LOB inhoudt. Sommige scholen menen dat het vooral bestaat uit het efficiënt doorlopen van leerwegen, voor andere scholen is het een onderwijsdoel. Ook zijn er tegengestelde opvattingen over wat goed beroepsonderwijs is. Op de meeste scholen voor mbo is LOB ingevoerd, maar het is nog te veel gericht op het maken van een goede keuze in plaats van op systematische reflectie door een leerling op zijn arbeidsperspectief of levensloop. Vaak ook doen leerlingen alleen ervaringen op binnen de school. En als er al sprake is van een stage dan is deze kort (snuffelstage). Loopbaanbegeleiding wordt hoofdzakelijk gezien als een taak van mentoren. Docenten houden zich er nauwelijks mee bezig. Met leerlingen is meestal geen sprake van een dialoog maar van een monoloog. Dit verklaart volgens Meijer de hoge percentages schooluitval in vmbo en mbo (niveau 1 en 2: 44%, niveau 3 en 4: 34%. Bron: CBS, 2002). Uit onderzoek van de Taskforce Jeugdwerkloosheid blijkt bovendien dat een kwart van de jongeren tussen 20 en 24 jaar geen geldige startkwalificatie voor vervolgonderwijs of arbeid op zak heeft (Bron: Tijdschrift Bij de Les, jr. 1 sept. 2005). Het percentage onder allochtone jongeren is 55 tot 65%. Het gaat om ongeveer 30.000 jongeren. Tweede kans beroepsonderwijs is nodig, aldus de Taskforce Jeugdwerkloosheid.

2.5 De rol van ouders bij LOB

Winnubst (2006) wijst terecht op de rol die ouders spelen in het keuzeproces van hun kind. Ouders worden door scholen nog te weinig betrokken in het keuzeproces. En dat terwijl zij degene zijn die beschikken over de meeste kennis over en ervaring met hun kind. Ouders zijn meestal de constante factor voor het kind gedurende de schoolloopbaan. Uit gesprekken met leerlingen blijkt dat het voor leerlingen belangrijk is om met een volwassene te kunnen praten die richting geeft aan het denken en vragen stelt over toekomstige beroepen. Dit kan een leerkracht of ambulante begeleider zijn, maar ook een ouder of familielid. Het gaat dan niet om een eenmalig gesprek, maar om een reeks van coachings-
*Oomen Onderwijsadvies & Coaching - Helfrichstraat 51 - 6562 WX Groesbeek - 024-3736600/ 06-51602639
Orthopedagoog Generalist NVO – GZ- psycholoog – ZKM- consultant® – a.oomen2@chello.nl - K.v.K. 9156756*

gesprekken waardoor de jongere zicht krijgt op de eigen arbeidsidentiteit: ‘wat wil ik’, ‘wat kan ik’ en ‘wat wil ik worden’. Deze gesprekken kunnen plaatsvinden aan de hand van specifieke methoden zoals de ZKM (Hermans, 1995; zie ook bijlage 3).

Winnubst beschouwt de ambulante begeleider bij uitstek als de aangewezen persoon om ouders te adviseren over een geschikte school en hen te ondersteunen bij het verstrekken van informatie aan scholen over de mogelijkheden en beperkingen van hun kind. Een beperking van de Wet LGF is echter dat ambulante begeleiding pas ingeschakeld mag worden als aangetoond is dat de leerling voldoet aan de criteria voor het speciaal onderwijs. Hierdoor komen jongeren bij wie sprake is van minder ernstige onderwijsbelemmeringen niet in aanmerking voor ambulante begeleiding.

Knelpunten

- 2.1 De opbouw van het voortgezet (speciaal) onderwijs en middelbaar beroepsonderwijs is complex en voortdurend in verandering. Dit maakt het voor ouders in het algemeen niet eenvoudig om te komen tot een goede schoolkeuze en hun kind te ondersteunen bij de leerweg-, profiel- en vakkenpakket-, en beroepskeuze. Voor ouders van kinderen met chronische nierinsufficiëntie is de schoolkeuze extra gecompliceerd, omdat zij zich voortdurend de vraag moeten stellen of de school voldoende rekening te houdt met de specifieke kwaliteiten en beperkingen van hun kind.
- 2.2 Het feit dat scholen voor voortgezet (speciaal) onderwijs en middelbaar beroepsonderwijs sterk verschillen in de mate en de wijze waarop zij aandacht geven aan LOB, betekent dat ouders extra alert moeten zijn op voldoende aandacht voor LOB. Gebrekkige aandacht voor LOB kan leiden tot verkeerde schoolkeuzes, leerweg-, profiel- en beroepskeuzes. Voor jongeren met chronische nierinsufficiëntie pakt dit extra nadelig uit, omdat zij meer kans hebben op discontinuïteit in hun schoolloopbaan (Oomen, 1999).
- 2.3 Scholen voor voortgezet (speciaal) onderwijs en middelbaar beroepsonderwijs leggen in LOB nog teveel het accent op keuzebegeleiding. Ze besteden weinig aandacht aan het reflexieve gesprek met leerlingen. Dit vormt een risico voor jongeren met chronische nierinsufficiëntie omdat zij, in vergelijking met gezonde leerlingen, een extra ontwikkelingstaak te vervullen hebben, namelijk het integreren van het chronisch ziek zijn in hun persoonlijkheid en arbeidsidentiteit (Oomen, 2001). Reflexieve gesprekken zijn voor deze jongeren bittere noodzaak.
- 2.4 Hoewel recente vernieuwingen (o.a. leerwerkplekken) in het voortgezet (speciaal) onderwijs en middelbaar beroepsonderwijs veel kansen bieden om LOB meer centraal te stellen in het curriculum, vormt het nog geen garantie voor een betere uitgangspositie van individuele jongeren met chronische nierinsufficiëntie. Het effect van de onderwijsvernieuwingen is nog niet aangetoond voor specifieke doelgroepen (zie ook deel 3 van dit rapport).
- 2.5 Via het inschakelen van ambulante begeleiding kan de aandacht voor LOB van jongeren met chronische nierinsufficiëntie in het voortgezet onderwijs en middelbaar beroepsonderwijs toenemen. Deze voorziening kan echter uitsluitend ingezet worden voor leerlingen met een LGF-indicatie (rugzak). De verwachting is dat meer dan de helft van de jongeren met chronische nierinsufficiëntie geen gebruik kan maken van deze voorziening (Oomen, 1999).

Aanbevelingen

- 2.1 Maak ouders van jongeren met chronische nierinsufficiëntie en de jongeren 'LOB- proof' door uitstekende voorlichting en advies over LOB vanuit een centrale LOB- helpdesk in Nederland.
- 2.2 Ontwerp per jongere vanaf het 1^e leerjaar van het voortgezet onderwijs een individueel LOB- traject. Baseer het traject zoveel mogelijk op 'good-practices' en besteed veel aandacht aan reflexieve gesprekken en het ontwikkelen van een stevige arbeidsidentiteit.
- 2.3 Werk sectoroverstijgend en ga door met de trajectbegeleiding tot sprake is van een betaalde baan of vrijwilligerswerk. Werk hierbij nauw samen met de Patiënten Desk van de NVN.'
- 2.4 Wijs een professional aan die ouders en jongere ondersteunt gedurende de gehele school- / arbeidsloopbaan.
- 2.5 Benut bestaande voorzieningen in de onderwijsverzorgingstructuur en voorzieningen op basis van niet-onderwijswetgeving maximaal.
- 2.6 Wacht niet langer op effecten van grootschalig onderzoek, maar benut de verworven inzichten om op korte termijn een start te maken met individuele LOB- trajecten voor jongeren met chronische nierinsufficiëntie. Het gaat landelijk namelijk slechts om 400 kinderen. Anders gezegd: investeer uitsluitend nog in het systeem als het functioneel is in individuele LOB trajecten voor jongeren met chronische nierinsufficiëntie.

3. ONDERZOEK

Deel 3 van dit rapport geeft inzicht in de stand van zaken in het onderzoek naar LOB in Nederland. Bij de selectie van onderzoeksrapporten is uitgegaan van de volgende criteria:

- het onderzoek of project is door LOB- experts van het Ministerie van OCW aangemerkt als actueel en relevant in relatie tot de uit te voeren inventarisatie;
- het onderzoek of project is van grote invloed op de actuele LOB- praktijk in Nederland. Dit blijkt uit herhaalde publicatie over (delen van) het onderzoek of project in het tijdschrift van de NVS en NVL 'Bij de Les';
- het onderzoek of project heeft betrekking op de specifieke LOB- situatie van jongeren met functiebeperkingen;
- het onderzoek is actueel, dat wil zeggen niet ouder dan 5 jaar, gepubliceerd na 2001.

In het volgende wordt een samenvatting gegeven van de resultaten van 5 onderzoeken en 3 projecten. Voor referenties wordt verwezen naar de literatuurlijst in bijlage 2.

3.1 *Onderzoek van LOB in het voortgezet onderwijs en middelbaar beroepsonderwijs*

a. Tevredenheid van leerlingen in 2 vmbo- en 3 havo/vwo over LOB

Oomen en Goris (2004) onderzoek naar de tevredenheid van 2 vmbo en 3-havo/ vwo-leerlingen over de geboden LOB en de sociale factoren die bij de profielkeuze een rol hebben gespeeld. Aan het onderzoek werd deelgenomen door 89 vmbo-leerlingen en 98 havo/vwo-leerlingen afkomstig van 5 scholen. De vmbo- leerlingen bleken zich vrij zeker te voelen over de keuze voor het derde leerjaar en alles wat daarmee samenhangt (o.a. het zicht hebben op zichzelf, de nabije mogelijkheden, de informatiebronnen en de zoekstrategie). Zaken die verder in de toekomst lagen brachten echter meer onzekerheid met zich mee. Hoewel alle scholen werkten met een LOB- methode, naast de gebruikelijke PPO- methode, werd de mening van de leerlingen over het LOB- programma door de scholen zelden gevraagd. De leerlingen vonden dat ze te weinig worden aangemoedigd tot eigen initiatief en niet voorbereid zijn op het maken van eigen keuzes in hun loopbaan (op school of in werk). Eigentijdse informatiebronnen (zoals internet) worden als zinvol geëvalueerd indien ze daarmee direct op de door hen gewenste plaats informatie kunnen vinden. Ook de havo/vwo- leerlingen waren vrij zeker over de keuze die ze op korte termijn gingen maken (o.a. profiel en vakkenpakketkeuze). De helft van de groep voelde zich echter niet zeker wat betreft hun keuzes voor de lange termijn: vervolgoopleidingen, werk en de arbeidsmarkt. Een check op die kennis laat zien dat de leerlingen daadwerkelijk weinig wisten van de vervolgoopleidingen, werk en de arbeidsmarkt. In tegenstelling tot vmbo- leerlingen vonden de havo-/vwo-leerlingen uit de steekproef de informatie op internet niet altijd nuttig. Ook zijn ze terughoudend als het gaat over employability- eisen zoals mobiliteit, flexibiliteit en een leven lang leren. Ze verwachten in de toekomst voldoende mogelijkheden te vinden voor werk. Er bleek geen verband te zijn tussen sociale factoren en de wijze waarop LOB werd ervaren.

Zowel vmbo- als havo/vwo-leerlingen adviseren om de huidige LOB- praktijk in scholen drastisch te herzien. LOB- methodieken moeten ge- update en ge- upgrade worden en meer bijdragen aan het stimuleren van eigen activiteit vanaf het eerste leerjaar.

b. Onderzoek naar loopbaancompetenties en loopbaan- oriëntatievaardigheden

Kuijpers (2003) deed onderzoek naar loopbaancompetenties van leerlingen in het vmbo en mbo via de afname van vragenlijsten bij de leerlingen zelf, vmbo- decanen en mbo- intakers.

Kuijpers identificeert 5 loopbaancompetenties die voor het actualiseren van de persoonlijke loopbaan van belang zijn: (1) kwaliteitenreflectie: wat kan ik?, waar ben ik goed in?;

(2) motievenreflectie: wat voor soort mens ben ik, wat wil ik, waar ligt mijn hart?;

(3) werkexploratie: waar zijn kansen op de arbeidsmarkt, wat houdt het werk in?;

(4) loopbaansturing: hoe kan ik me ontwikkelen, hoe maak ik keuzes en hoe plan ik dat?;

(5) netwerken: hoe onderhoud ik contact met de arbeidsmarkt?

Uit de loopbaancompetenties leidde Kuijpers 4 loopbaanoriëntatie -vaardigheden af:

1. onderzoeksvaardigheden: het gebruik van informatiebronnen, loopbaanvragen stellen;
2. keuzevaardigheden: eigen keuzen formuleren, alternatieve bedenken;
3. reflectievaardigheden: informatie analyseren, reflecteren op zichzelf en omgeving;
4. sociaal- communicatieve vaardigheden: eigen waarden en normen toetsen aan anderen, zichzelf presenteren.

Het onderzoek is van belang omdat het veel aanknopingspunten voor bijstelling van het curriculum in het vmbo en mbo en de ontwikkeling van doorlopende leerlijnen.

c. Onderzoek naar succesfactoren voor LOB in vmbo en mbo.

Meijers (2005) en Meijers e.a.(2006) deed onderzoek naar de succesfactoren voor LOB in vmbo en mbo. Het betreft een onderzoek uitgevoerd onder 3505 leerlingen uit 236 klassen in 34 scholen. Het betrof leerlingen uit het 3^e en 4^e leerjaar van het vmbo en mbo-leerlingen op niveau 3 en 4. Ook is door 163 docenten een vragenlijst ingevuld. Meijers stelt vast dat LOB in de onderbouw van het voortgezet onderwijs teveel gericht is op het maken van een goede keuze voor de bovenbouw en te weinig op het bevorderen van systematisch reflectie door de leerling op zijn school-, arbeids- en levensloopbaan. Dit verklaart volgens Meijer de hoge percentages schooluitval in vmbo en mbo (niveau 1 en 2: 44%, niveau 3 en 4: 34%. Bron: CBS, 2002). Omdat leerlingen onvoldoende zicht ontwikkelen op toekomstige arbeidsrollen, raken ze gedemotiveerd. Het onderzoek van Meijer toont aan dat scholen die veel aandacht besteden aan transfer (toepassen van de theorie in verschillende toepassingsituatie), zelfsturing (medezeggenschap van de leerling in het leerproces, op de onderwijsinhoud, de toetsing en de manier van leren) en de ontwikkeling van een arbeidsidentiteit hun leerlingen vaker met succes naar de arbeidsmarkt toe leiden. Geconcludeerd wordt dat loopbaancompetenties en arbeidsidentiteit het beste groeien in een krachtige (loopbaangerichte) leeromgeving waarbij veel ruimte en tijd is voor de loopbaandialoog met de leerling. De loopbaandialoog tussen leerling, vaklieden in een bedrijf en de school die 'just in time' de theoretische achtergrond biedt, werkt geweldig stimulerend op de leeractivatie.

d. Onderzoek naar de afstemming tussen vraag en aanbod in LOB voor jongeren met functiebeperkingen in het voortgezet onderwijs.

Geling e.a. (2002) namen vragenlijsten af bij decanen in het voortgezet onderwijs om zicht te krijgen op de mate waarin het aanbod van LOB voor leerlingen met een handicap aansluit bij de vraag van de leerlingen. Geconcludeerd werd dat er sprake is van een grote discrepantie tussen vraag en aanbod. De helft van de decanen bleek geen onderscheid te maken tussen jongeren met en zonder functiebeperkingen. Daarnaast bleek in de scholing van de decanen weinig specifieke aandacht besteed te worden aan jongeren met functiebeperkingen. De LOB- begeleiding van leerlingen met een functiebeperking wek niet wezenlijk af van de LOB- begeleiding van jongeren zonder functiebeperkingen. En dat terwijl deze jongeren een extra ontwikkelingstaak te vervullen hebben in vergelijking met leerlingen zonder handicap, namelijk het integreren van de handicap in hun persoonlijkheid en arbeidsidentiteit (Oomen, 2001). Geadviseerd wordt om in de opleiding voor decanen meer aandacht te besteden aan LOB van jongeren met functiebeperkingen.

e. Internationaal vergelijkend onderzoek naar LOB

Watts (2005a, 2005b) deed vergelijkend internationaal onderzoek naar loopbaanbegeleiding. Belangrijkste conclusie op basis van onderzoek in 37 landen is dat LOB hoger dan ooit op de politieke agenda staat. Loopbaanbegeleiding is een publieke en private aangelegenheid geworden en richt zich steeds meer op iedereen, een heel leven lang. Internationaal is sprake van groeiende politieke bezorgdheid over risicojongeren die vroegtijdig het onderwijs zonder diploma of startkwalificatie verlaten. Watts signaleert in Nederland het risico dat LOB in scholen gemarginaliseerd wordt. In het tertiair onderwijs is LOB bovendien niet of nauwelijks

beschikbaar. Hij concludeert dat LOB- begeleiding in alle lagen van het onderwijs maar ook via werkgelegenheidsinstanties en bedrijven volop beschikbaar moet zijn. De inzet van helpdesks en web-based diensten is hierbij kansrijk. Ze kunnen een waardevolle bijdrage leveren aan de toegang tot LOB. Geadviseerd wordt om deze diensten creatiever te integreren in persoonlijke begeleidingstrajecten.

3.2 *Relevante LOB- projecten*

a. Het LOB- project van De KPC Groep

De KPC Groep ontwikkelde in samenwerking met ambulante begeleiders uit Cluster 1, 2, 3 en 4 diverse instrumenten om LOB- actoren (decanen, mentoren en leerlingbegeleiders) in het voortgezet onderwijs meer bewust te maken van LOB voor jongeren met functiebeperkingen. De volgende instrumenten zijn ontwikkeld en beproefd in de praktijk op 28 scholen:

- een protocol voor LOB voor leerlingen met een beperking;
- een handleiding voor gebruik van begeleidingsinstrumenten en testen;
- een scholingsmodule voor ambulante begeleiders;
- een toolkit voor LOB- actoren met praktische aanwijzingen en verwijzingen naar sites;
- een beschrijving van wet en regelgeving die van toepassing is op leerlingen met functiebeperkingen.

Het project vond plaats in opdracht van het Ministerie van OCW naar aanleiding van het onderzoek van Geling e.a. (2002).

‘Meer aandacht voor LOB van jongeren met functiebeperkingen blijft voor jongeren met functiebeperkingen noodzakelijk, omdat voor hen het keuzeproces gecompliceerd is: enerzijds moeten deze jongeren op voorhand bepaalde beroepen niet uitsluiten, anderzijds kunnen sommige beperkingen het goed functioneren in bepaalde beroepen bemoeilijken of zelfs onmogelijk maken. Daar komt bij dat jongeren hun eigen mogelijkheden kunnen overschatten of juist onderschatten of laten zij zich door hun omgeving onterecht ontmoedigen (“jij kunt dat niet”)’ (Winnubst, 2006). De instrumenten komen in de loop van 2007 beschikbaar.

b. Het Project Emma@work

Emma@work is een project dat bijbaantjes en vakantiebaantjes regelt voor chronisch zieke jongeren, (poli-) patiënten van het Emma Kinderziekenhuis. Artsen en verpleegkundigen, die de jongeren soms jarenlang behandelen, inventariseren de wensen en behoeften van de jongeren en hun mogelijkheden voor het uitoefenen van bijbaantjes. Ze stimuleren ‘geschikte’ jongeren om zich aan te melden (via de website www.emma-at-work.nl) voor een intake door het uitzendbureau van Emma@work. Ook de Educatieve Voorziening van het AMC stimuleert jongeren tot deelname. Het uitzendbureau matcht de aanbod- en vraagzijde door de mogelijkheden van de jongeren te vergelijken met de behoeften van bedrijven die zich eveneens via www.emma-at-work.nl kunnen aanmelden. Doel van het project is om te komen tot een structurele voorziening in het AMC. Het project is een integraal onderdeel van De Metamorfose van het Emma Kinderziekenhuis AMC, de grootscheepse vernieuwbouw van het kinderziekenhuis, in combinatie met vernieuwing en verbreding van de kindergeneeskunde, die meer recht doet het belang van een zo normaal mogelijk psychisch en maatschappelijke ontwikkeling van kinderen en jongeren met een chronische aandoening. Het project heeft een looptijd van 2 jaar en verwacht ongeveer 200 jongeren in de leeftijd van 14 tot 18 jaar te kunnen bemiddelen. Actuele stand van zaken is dat 26 jongeren zijn ingeschreven voor bemiddeling, waarvan er 13 daadwerkelijk aan het werk zijn. Daarvan is in 4 gevallen sprake van een vaste baan (bron: gesprek met mevrouw M. Witteveen van Emma@work op 28 februari 2007).

c. Het Project Startdocument Onbeperkt Leren

In opdracht van de Taskforce Handicap en Samenleving en het Nationaal Revalidatiefonds stelden de CG-Raad, Handicap+Studie en NVS/ NVL het 'Startdocument Onbeperkt Leren' op.

Het document wil de ogen openen voor problemen van leerlingen met een beperking in het regulier voortgezet onderwijs en signaleert vier knelpunten:

(1) in het huidige voortgezet onderwijs staat de leerstof centraal, in plaats van de leerling, (2) het ontbreekt docenten aan voldoende kennis en vaardigheden om jongeren met beperkingen te begeleiden; (3) de schoolleiding is onvoldoende betrokken bij de problematiek van jongeren met een handicap en (4) de communicatie tussen school en de ouders laat te wensen over.

Vervolgens doet het document 12 aanbevelingen aan de overheid: (1) betrek leerlingen actief bij LOB, (2) ontwerp individuele trajecten voor leerlingen met een beperking, (3) werk vanuit educatief partnerschap samen met ouders, (4) vergroot de deskundigheid van alle personeelsleden, (5) ontwikkel een integrale visie op leerlingbegeleiding, (6) evalueer regelmatig of professionals handelen overeenkomstig deze visie, (7) faciliteer expertiseontwikkeling in scholen voor voortgezet onderwijs, (8) garandeer het voortbestaan van expertisecentra (9) werk aan cultuurverandering in plaats van structuurverandering (10) beperk de bureaucratie in het onderwijs (11) laat de Wet Gelijke Behandeling van toepassing worden in het voortgezet onderwijs en (12) zorg voor wettelijke verankering van 'zorg op maat' in reguliere scholen (Witteveen, 2006).

Knelpunten

- 3.1 Uit internationaal vergelijkend onderzoek blijkt dat LOB hoger dan ooit op de politieke agenda staat. Met betrekking tot de situatie in Nederland wordt echter gesignaleerd dat LOB gemarginaliseerd dreigt te worden (Watts, 2005).
- 3.2 Scholen die onvoldoende aandacht besteden aan transfer, zelfsturing en het ontwikkelen van een arbeidsidentiteit zijn weinig succesvol in de arbeidstoeleiding (Meijers, 2005)
- 3.3 Als de loopbaandialoog met leerlingen ontbreekt en leerlingen onvoldoende aangemoedigd tot eigen initiatief, renderen LOB- activiteiten onvoldoende (Meijers, 2005; Oomen en Goris, 2004)
- 3.4 Leerlingen in vmbo- en havo/ vwo evalueren de huidige LOB- praktijk als sterk verouderd (Oomen en Goris, 2004).
- 3.5 De LOB van jongeren met functiebeperkingen in het voortgezet onderwijs wijkt niet wezenlijk af van de LOB van jongeren zonder beperkingen (Geling e.a. 2002; Witteveen, 2006).
- 3.6 De communicatie tussen school en de ouders laat te wensen over (Witteveen, 2006).

Aanbevelingen

- 3.1 Zet LOB van jongeren met chronische nierinsufficiëntie hoog op de politieke en beleidsagenda van Nierstichting en Nierpatiëntenvereniging.
- 3.2 Benut het huidige (internationale) politieke klimaat voor fondswerving en cofinanciering van nieuwe LOB-projecten.

- 3.3 Geef maximale ruimte voor 'web-based LOB-diensten' bij het ontwerp en de uitvoering van LOB- trajecten van jongeren met nierinsufficiëntie.
- 3.4 Betrek jongeren en ouders maximaal bij het ontwerp van het LOB –servicepunt.
- 3.5 Maak gebruik van recent verworven inzichten over loopbaancompetenties en specifiek instrumentarium voor jongeren met functiebeperkingen. Leer van kansrijke projecten, zoals Emma@work.
- 3.6 Investeer niet meer in het systeem, maar in het individu. De doelgroep is daarvoor te klein (400) en de omvang van de problemen te groot.

4. DE JONGEREN

Als vierde onderdeel van het project werden negen jongeren met chronische nierinsufficiëntie bevraagd op hun ervaringen met LOB tijdens hun schoolloopbaan. Dit gebeurde aan de hand van telefonische interviews die plaatsvonden in het najaar van 2006.

4.1 *Selectie van jongeren*

Werving en selectie van jongeren voor deelname aan de interviews vond plaats in lopende contacten (o.a. in het kader van het project 15+) van de Belangenbehartiger Kind en Gezin van de Nierpatiëntenvereniging. Jongeren die interesse toonden, ontvingen via de Belangenbehartiger een brief met uitleg over de aanleiding en het doel van het LOB project en het interview. Ook de ouders ontvingen een brief als de jongere nog geen 18 jaar was. Schriftelijke toestemming werd niet gevraagd, omdat geen sprake was van een belastende activiteit en er geen medische gegevens verzameld werden, met uitzondering van de behandelingsmodaliteit en het behandelend centrum. Via e-mail gaven jongeren hun bereikbaarheid door aan de Belangenbehartiger en werd een tijdstip voor het interview gepland. De interviews werden afgenomen door een orthopedagoog, die jarenlang werkzaam is geweest in het Onderwijsproject Kinderdialyse Nederland (Oomen, 1999). De interviews hadden een open karakter en duurde bij geen van de jongeren langer dan een uur.

4.2 *Vragenlijst en interviews*

Ten behoeve van de telefonische interviews werd een vragenlijst samengesteld (bijlage 4). De vragenlijst is een bewerking van de vragenlijst die Oomen e.a. (2004) gebruikten in hun onderzoek naar de tevredenheid van leerlingen in 2vmbo- en 3havo/ vwo over LOB (zie ook deel 3 van dit rapport). De gebruikte vragenlijst bestaat uit 47 items die verdeeld zijn over 10 antwoordcategorieën. Aan de vragenlijst zijn enkele open vragen toegevoegd uit de ontlockersset die Visser (2006) ontwikkelde om zelfonderzoek (ZKM, zie bijlage 3) te doen bij jongeren met studie- en loopbaanvragen in het voortgezet onderwijs. Alle interviews hadden een open en informeel karakter. Aan de jongeren werd ruimschoots de gelegenheid gegeven om hun antwoorden nader toe te lichten en te komen met waardevolle ideeën om LOB te verbeteren. Het doel van de interviews was niet primair om wetenschappelijk onderzoek te doen, maar om op hoofdlijnen inzicht te verwerven in de ervaringen van jongeren met chronische nierinsufficiëntie. De verzamelde gegevens zijn handmatig verwerkt. Er zijn geen statistische analyses uitgevoerd, met uitzondering van frequentieanalyse.

4.3 *Resultaten*

Totaal werd bij 9 jongeren een interview afgenomen (3 jongens en 6 meisjes). De gemiddelde leeftijd was 17 jaar en 1 maand (range 15;01 – 20;09 jaar). Van de 9 jongeren waren er 7 getransplanteerd, 1 jongere werd medicamenteus behandeld en bij 1 jonger was sprake van hemodialysebehandeling. Vijf jongeren zaten op een school voor voortgezet onderwijs (n=3 vmbo waarvan n=2 BB en n=1 GL; n=1 havo en n=1 vwo). Drie jongeren volgden middelbaar beroepsonderwijs. Bij 1 jongere was sprake van vroegtijdig schoolverlaten. Deze jongere zat op een vmbo- school (BB) en is in het 3^e leerjaar gestopt. De jongere heeft inmiddels betaald werk gevonden. Van de 9 jongeren zijn er 6 nooit gedoubleerd tijdens hun schoolloopbaan, 1 jongere is een keer gedoubleerd en 2 jongeren zijn 2 keer gedoubleerd. Bij 5 jongeren was sprake van verlaging van het onderwijsniveau.

Om de leesbaarheid van de tekst te bevorderen worden in het volgende de antwoorden van de jongeren op de items uit categorie *a* tot en met *g* uitsluitend op hoofdlijnen samengevat. De antwoorden op de items uit categorie *h*, *i* en *j* worden als een categorie ('gewenste LOB') besproken, omdat niet in alle interviews alle afzonderlijke items uit deze categorieën aan de orde zijn geweest.

a) het maken van loopbaankeuzes

Zeven van de 9 jongeren geven aan na te denken over wat ze straks gaan studeren. Zes jongeren vinden dat de school hen weinig helpt bij het maken van een goede studiekeuze. Zij zouden meer hulp van de school willen voor het maken van een goede studie- en beroepskeuze. Twee jongeren geven aan geneigd te zijn beslissingen met betrekking tot de studiekeuze uit te stellen.

b) het kennen van mijn eigen mogelijkheden (zekerheidsgevoel)

Vijf van de 9 jongeren voelen zich niet zeker over de eigen mogelijkheden qua loopbaan en beroep. Drie ervan zeggen zich zowel over de korte als op lange termijn niet zeker te voelen. Bij doorvragen blijkt dat geen van de 9 jongeren zich zeker voelt over de eigen mogelijkheden op lange termijn. Een jongere vertelt dat de maatschappelijk werk(st)er van het behandelcentrum had gezegd dat de opleiding van haar voorkeur misschien wel te zwaar was, terwijl de arts geen belemmeringen zag. Dit heeft de betreffende jongere erg aan het twijfelen gebracht. Geen van de jongeren is geneigd om studie- en loopbaankeuzes uit te stellen of is verward over wat hij of zij later wil worden. Vijf jongeren geven aan behoefte te hebben aan hulp om meer zicht te krijgen op de eigen mogelijkheden.

c) het kennen van mijn eigen mogelijkheden (feitenkennis)

Vijf jongeren weten wat hun eigen mogelijkheden zijn voor een vervolgopleiding of toekomstig beroep en 4 jongeren zeggen dit niet te weten. Bij doorvragen kan slechts 1 jongere aangeven hoe hij aan meer informatie kan komen. De overige jongeren kunnen dit niet goed onder woorden brengen. Vijf jongeren zeggen dat ze weten wat ervoor nodig is om het beroep van hun voorkeur uit te oefenen.

d) het kennen van mijn eigen mogelijkheden (zoekstrategieën)

Acht van de 9 jongeren zijn bezig met het uitzoeken van de mogelijkheden voor een vervolgopleiding of beroep. Ze geven daarbij aan dat ze daarbij vooral gebruik maken van hulpmiddelen buiten de school. Zes van de 8 jongeren vinden wel dat de school hen helpt met het vinden van informatie, maar dat de hulp erg algemeen is (bijvoorbeeld: uitdelen van folders over vervolgonderwijs). Vijf jongeren zeggen dat hun ouders helpen met het verzamelen van informatie. Bij geen van de 8 jongeren is sprake van hulp van vrienden.

e) mezelf kennen

Zeven van de 9 jongeren zegt een helder beeld te hebben van de eigen vervolgmogelijkheden. Als specifiek gevraagd wordt naar competenties dan zeggen 7 leerlingen niet te weten of ze over de juiste competenties beschikken. Ook weten de 7 leerlingen niet welke competenties ze nog moeten verwerven voor het beroep dat ze voor ogen hebben. Vier leerlingen geven aan zich niet zeker te voelen over hun eigen sterke en zwakke kanten.

f) de volgende stap

Zes van de 8 jongeren die onderwijs volgen zeggen voldoende zicht te hebben op de volgende stap die zij willen zetten in hun schoolloopbaan. Van de 2 jongeren die niet voldoende zicht hebben op de volgende stap, zit 1 leerling in 6 vwo. Deze jongere kampt dus met een groot keuzeprobleem. De andere leerling zit in het 3^e leerjaar van het vmbo. Zij kan alleen in globale zin iets zeggen over de door haar gewenste beroepsopleiding.

g) LOB ervaringen tot nu toe

Van de 9 geïnterviewde jongeren zijn 8 leerlingen niet tevreden over de LOB tot nu toe. De jongeren ervoeren weinig steun van school. Een leerling geeft aan dat hij alles zelf heeft moeten uitzoeken. Vier leerlingen zeggen dat het LOB- aanbod op school erg algemeen was en erg beperkt van omvang (gesprek met de decaan, een test, een mentorles en/of een algemene informatiemarkt). Twee jongeren vinden dat er weinig aandacht was voor jongeren waar iets mee aan de hand is. Drie

jongeren geven aan nooit begeleid te zijn geweest door een consultant van de Educatieve Voorziening tijdens of na opname in een academisch ziekenhuis. Geen van deze jongeren kende de voorlichtingsklapper 'Een nierziek kind in de klas' (Oomen, 2002) die scholen voor basis- en voortgezet onderwijs informeert over chronische nierinsufficiëntie en mogelijke gevolgen voor de schoolloopbaan. Met geen van de jongeren is ooit gesproken over hun LOB- ervaringen tot nu toe.

h, i en j) gewenste LOB

Alle jongeren dragen ideeën aan over verbeteringen in LOB. Vier jongeren vinden dat de school zelf met meer en betere informatie moet komen. Drie jongeren vinden dat LOB- actoren (decaan, mentor, studiebegeleider) meer initiatief moeten nemen om ouders en jongeren bij de studie- en beroepskeuze te betrekken. Drie jongeren willen dat hun behandelend arts meer aandacht besteed aan LOB. Ook vinden ze dat artsen en andere disciplines onderling beter moeten afstemmen wat ze over de beroepsmogelijkheden zeggen tegen de patiënt. Twee jongeren vinden dat scholen meer aandacht moeten besteden aan jongeren waar iets mee aan de hand is. Drie andere jongeren willen op school juist geen uitzondering zijn. Drie jongeren vinden dat LOB meer nabij moet zijn, zodat ze niet onnodig veel hoeven te reizen of tijd hoeven te investeren in LOB. Dat zou volgens de jongeren kunnen door meer gebruik van multimedia (oa. CD-Rom's) en persoonlijke begeleiding via internet. Drie jongeren denken dat lotgenotencontact kan bijdragen aan verbetering van hun LOB- positie. Ze ervaren het project 15+ van NVN als een zeer goed project.

4.4 Discussie

Uit interviews met 9 jongeren met chronische nierinsufficiëntie over hun ervaringen met LOB blijkt dat vrijwel alle jongeren zich onzeker voelen over hun toekomstige schoolloopbaan. Geen van de jongeren is zeker over de eigen beroepsmogelijkheden op lange termijn. Bijna alle jongeren vinden dat de school hen te weinig helpt bij de studie- en beroepskeuze en weinig informatie aanreikt om meer zicht te krijgen op de eigen mogelijkheden. De meeste jongeren weten niet hoe ze aan meer informatie moeten komen over de eigen studie- en beroepsmogelijkheden en hebben weinig zicht op de eigen competenties. Ook weten de meeste jongeren niet welke competenties ze nog moet verwerven om het beroep van hun eigen voorkeur te kunnen uitoefenen. Desondanks zegt het merendeel van de jongeren zich zeker te voelen over de *eerstvolgende* stap in hun schoolloopbaan. Alle jongeren, op een na, zijn niet tevreden over LOB tot nu toe. Ze ervoeren weinig steun van de eigen school. Het LOB- aanbod was erg algemeen en weinig gericht op jongeren waar iets mee aan de hand is, hoewel enkele jongeren dit laatste geen probleem vonden. Met geen van de jongeren is ooit gesproken over hun LOB- ervaringen. Als gewenste LOB schetsen de jongeren een situatie waarbij sprake is van voorlichting en begeleiding die meer nabij is (door gebruik van multimedia), rekening houdt met de specifieke mogelijkheden en beperkingen, en ouders, jongeren en het behandelteam van het ziekenhuis meer betreft bij het ontwerp en de uitvoering van LOB.

De resultaten bevestigen het onderzoek van Hosli e.a. (TNO, 2005), waarin werd vastgesteld dat jongeren met chronische nierinsufficiëntie zich zorgen maken over de overgang van school naar werk. De interviews geven, in vergelijking met het onderzoek van Hosli, dieper inzicht in de ervaringen van de jongeren, omdat meer aspecten van LOB zijn geïnventariseerd. Bij de resultaten kunnen echter vanuit wetenschappelijk oogpunt kritische kanttekeningen worden geplaatst. Korthedshalve vermelden we er slechts twee. In de eerste plaats is er sprake van een weinig representatieve steekproef, want getransplanteerde jongeren en jongeren die zich bevinden in de eindfase van het voortgezet onderwijs of middelbaar beroepsonderwijs waren oververtegenwoordigd. Om pragmatische redenen (projectduur van 1 jaar) en het feit dat geen wetenschappelijk onderzoek werd beoogd maar een globale eerste verkenning, zijn vooraf geen criteria opgesteld voor deelname aan de interviews met uitzondering van leeftijd (> 13 jaar) en aandoening (chronisch nierinsufficiënt). Echter: een andere samenstelling van de steekproef zou geleid kunnen hebben tot andere, en misschien meer positieve resultaten. Een tweede kanttekening heeft betrekking op de gebruikte vragenlijst. Over de gebruikte

vragenlijst zijn geen psychometrische gegevens verzameld, waardoor betrouwbaarheid en validiteit ter discussie staan. Ook hier is gekozen voor een pragmatisch insteek en gezocht naar een vragenlijst waarmee in relatief korte tijd enig inzicht verkregen kon worden in de ervaringen van leerlingen in het voortgezet onderwijs en middelbaar beroepsonderwijs. Deze pragmatische aanpak strookt met de oorspronkelijke projectopdracht en begrote tijd voor het ontwerp van de vragenlijst en de afname en verwerking van gegevens. Het betekent echter dat de resultaten voorzichtig geïnterpreteerd moeten worden en niet zomaar geldig zijn voor alle jongeren met chronische nierinsufficiëntie.

Knelpunten

- 4.1 De meeste jongeren zijn onzeker over hun toekomstige schoolloopbaan en beroepsmogelijkheden.
- 4.2 De meeste jongeren weten niet hoe ze aan meer informatie moeten komen om meer zicht te krijgen op de eigen studie- en beroepsmogelijkheden.
- 4.3 De meeste jongeren hebben weinig zicht op de eigen competenties en weten niet welke competenties zij nog moeten verwerven om het beroep van hun voorkeur uit te oefenen.
- 4.4 De meeste jongeren vinden dat school hen te weinig helpt bij de studie- en beroepskeuze en weinig informatie aanreikt om meer zicht te krijgen op de eigen mogelijkheden. Geen van de jongeren is tevreden over LOB tot nu toe.
- 4.5 Met geen van de jongeren is op school ooit gesproken over hun ervaringen met LOB, terwijl de jongeren juist veel ideeën hebben over verbetering van LOB.
- 4.6 Er is in het ziekenhuis weinig aandacht voor LOB. Als er wel aandacht voor is laat de afstemming tussen professionals soms te wensen over.
- 4.7 Specifiek voorlichtingsmateriaal voor scholen bereikt de scholen en de jongeren onvoldoende.

Aanbevelingen

- 4.1 Zorg dat LOB voor jongeren met chronische nierinsufficiëntie meer ‘nabij’ is (o.a. via gebruik van multimedia) en betrek ouders en jongeren maximaal bij het ontwerp en de aanpak van LOB;
- 4.2 Zet met name in op het ondersteunen van de ouders en de jongeren en investeer in mindere mate, of uitsluitend via de jongere zelf, in bewustwording van het schoolsysteem;
- 4.3 Breng LOB onder de aandacht van de behandelcentra en maak een realistische inschatting van mogelijkheden voor meer aandacht voor LOB en verbeterde afstemming over LOB tussen professionals;
- 4.4 Besteed bij LOB voldoende aandacht aan informatie zoeken, competenties ontwikkelen en het bevorderen van zelfsturing. Evalueer LOB regelmatig met de jongere en zijn ouders.
- 4.5 Analyseer op grond waarvan de voorlichtingsklappers van de Nierstichting niet alle jongeren bereikt, gegeven het feit dat verspreiding van de voorlichtingsklapper jaarlijks wordt geëvalueerd in overleg met de Educatieve Voorzieningen.

BIJLAGE 1 LOB-experts die geconsulteerd zijn tijdens het project
(in alfabetische volgorde)

Mevrouw drs. M. Andrea (Directie Primair Onderwijs, Ministerie van OCW, 's Gravenhage).
Gespreksdata: 20 februari en 10 mei 2006.

Mevrouw drs. A. Oomen (Senior adviseur, Algemeen Pedagogisch Studiecentrum, Utrecht).
Gespreksdata: 26 april en 9 mei 2006.

De heer R. Spijkerman (Loopbaanadviseur en LOB-docent, OSO Fontys Hogescholen, Tilburg).
Gespreksdatum: 26 februari 2006.

De heer W. Temmink (Juridisch medewerker, Handicap+Studie, Utrecht).
Gespreksdatum: 25 april 2006.

Mevrouw H. Visser (Loopbaanadviseur en ZKM-Consultant®, Vis-à-vis, Leeuwarden).
Gespreksdatum: 3 oktober 2006.

De heer W. Hendrikx (Decaan Montessori College, Nijmegen).
Gespreksdatum: 26 april 2006.

De heer G. Witteveen (Ned. Vereniging van Schooldecanen/ Ned. Ver. Leerlingbegeleiding, Utrecht)
Gespreksdatum: 5 mei 2006.

De heer T. Winnubst (Senior adviseur, KPC Groep, 's Hertogenbosch).
Gespreksdatum: 25 augustus 2006.

BIJLAGE 2 **Literatuur/ geraadpleegde bronnen**
(in alfabetische volgorde)

Berge, J. van den (2006): *Leerlingen leggen competenties vast in digitale portfolio*. In: Tijdschrift Bij de Les, jaargang 2006, nr. 3.

Boink, M. (2006): Loopbaanbegeleiding als levensverhaal. Interview met Rupert Spijkerman in het kader van zijn afscheid als LOB- docent bij het Opleidingscentrum Speciale Onderwijszorg (OSO) Fontys Tilburg. In: *Tijdschrift Bij De Les*, jaargang 2006, nr.1.

CBS (2003): *Jeugd 2003: Feiten en cijfers*. Voorburg/ Heerlen: CBS.

Commissie Van Eijk (2007): *Groeistuipen in het speciaal onderwijs. Koersen op het kind*. Den Haag: Projectgroep Operatie Jong.

Geling J. en Westgeest J. (2002): *Vraag en aanbod in de studie- en loopbaanbegeleiding. Een onderzoek naar de aansluiting tussen vraag en aanbod rond studie- en beroepskeuzebegeleiding van jongeren met een functiebeperking in het voortgezet onderwijs*. Utrecht: Handicap+Studie.

Goris, M. en Oomen, A. (2006): *Praktische Profiel Oriëntatie: PPO, Een Ontdekkingsreis*. Utrecht: Vereniging van Samenwerkende Landelijke Pedagogische Centra (VSLPC).

Hermans, H.J.M. en Hermans-Jansen, E. (1995): *Self-Narratives. The construction of meaning in psychotherapy*. New York/ London: The Guilford Press.

Hermans, H.J.M. (2006): *Dialoog en misverstand. Leven met de toenemende bevolking van onze innerlijke ruimte*. Soest: Nelissen.

Kuijpers M.A.C.T. (2003): *Loopbaanontwikkeling. Onderzoek naar 'Competenties'*. Enschede: Twente University Press.

Meijers, F. (2005): *De loopbaan de klos. Loopbaanoriëntatie en –begeleiding in het beroepsonderwijs*. Leeuwarden: LDC.

Meijers, F., Kuijpers M. en Baker J. (2006): *Over leerloopbanen en loopbaanleren*. Driebergen: Het Platform Beroepsonderwijs.

Oomen, A en Goris, M. (2004): *LOB in het vo*. Utrecht: Algemeen Pedagogisch Studiecentrum.

Oomen, A. en Goris, M. (2004): Vragenlijst ten behoeve van onderzoek naar tevredenheid bij leerlingen in 2-vmbo en 3- havo/vwo. In: *LOB in het vo*. Utrecht: Algemeen Pedagogisch Studiecentrum.

Oomen, A. (2007): *Vernieuw(en)d onderwijs*. Publicatie in voorbereiding. Utrecht: Algemeen Pedagogisch Studiecentrum.

Oomen, AJM (1999): *Eindverslag Onderwijsproject Kinderdialyse Nederland*. Nijmegen: Katholieke Universiteit Nijmegen/ Afdeling Medische Psychologie.

Oomen, AJM (2000): *Een orthopedagogische visie op de opvoedingsproblematiek van kinderen met chronische nierinsufficiëntie*. Opdracht in het kader van de ABBR van de NVO. Nijmegen: Radboud Universiteit.

*Oomen Onderwijsadvies & Coaching - Helfrichstraat 51 - 6562 WX Groesbeek - 024-3736600/ 06-51602639
Orthopedagoog Generalist NVO – GZ- psycholoog – ZKM- consultant® – a.oomen2@chello.nl - K.v.K. 9156756*

Oomen, AJM (red.) (2002): *Een nierziek kind in de klas. Wat u moet weten en doen. Informatie en hulpmiddelen voor leerkrachten in primair en voortgezet onderwijs*. Bussum: Nierstichting en Nierpatiëntenvereniging Nederland

Oomen, AJM (2006): *Een onderwijshelpdesk voor ouders van kinderen met een nierziekte. Kiezen voor een smalle of een brede variant*. Beleidsadvies in opdracht van de Nierstichting. Groesbeek: Oomen Onderwijsadvies & Coaching.

Roelofs, F. (2007): Het geheim van Gym+. In: *Tijdschrift Bij de Les*, Jaargang 3, nr. 2.

Velden, H van (2005): Loopbaanoriëntatie en portfolio. In: *Tijdschrift Bij de Les*, Jaargang 2005, nr. 2

Visser, H (2006): Studie- en beroepskeuze als narratieve uitdaging: de toegevoegde waarde van zelfonderzoek bij keuzeproblemen. In: J.J. Louwe en J.F. Nauta (red.): *Zelfonderzoek met kinderen en Jeugdigen. Een relationele methodiek*. Utrecht: Uitgeverij Agiel.

Watts, A.G.(2005a): Career Guidance Policy: an international Review. In: *Career Development Quarterly*, Volume 54, nr. 1, September 2005.

Watts, A. G. (2005b): *Personalisation: an opportunity and challenge for career guidance services* http://www.crac.org.uk/nicec/fellows/pdf_files/personalisation_careers-englands.pdf

Winnubst Th. (2006): *Jongeren met een beperking ondersteuning geven bij het maken van keuzes*. Eindverslag van het project 'Loopbaanoriëntatie en –begeleiding van jongeren met een functiebeperking in het voortgezet onderwijs'. 's Hertogenbosch: KPC Groep.

Witteveen, G. (2006): *Startdocument Onbeperkt Leren*. Utrecht: NVS/ NVL.

Wijdeveld M. (2006): *DiBiZ. Methode voor de mentorlessen in 2vmba en 3 havo/vwo*. Tilburg: OSO Fontys Hogescholen.

BIJLAGE 3

Actuele LOB-instrumenten en -projecten (in alfabetische volgorde)

Digitaal Portfolio

Digitaal portfolio is een instrument dat ingezet kan worden voor LOB. Via digitaal portfolio kan gericht gewerkt worden aan LOB-competenties, zoals reflectie-, onderzoeks-, communicatie- en keuzevaardigheden. Ook kan gewerkt worden aan vakspecifieke competenties die nodig zijn om toegelaten te worden voor een bepaalde opleiding of nodig zijn voor een beroep. Daarmee levert het bijdrage aan de ontwikkeling van een helder beroepsperspectief. Digitaal portfolio is extra motiverend omdat de 'dynamiek' in de ontwikkeling van LOB-vaardigheden grafisch kan worden weergegeven.

Er zijn inmiddels vele varianten van digitaal portfolio op de markt:

- OPENportfolio is een digitale portfolio van de leerling zelf die kan worden meegenomen naar vervolgopleidingen en sollicitatieroutes. Het is ontwikkeld door het bedrijf Portfolio4u en bruikbaar voor leerlingen in het voortgezet onderwijs, ROC's en hoger onderwijs;
- Digitaal LOB-dossier is een instrument voor begeleiders van leerlingen in 2 vmbo en 3 havo/vwo en is ontwikkeld door het APS in Utrecht.

DiBiZ

De methode DiBiZ (DIt Ben Ik Zelf) is een nieuwe methode voor mentorlessen in de onderbouw van het vmbo en havo/vwo waarin het ontwikkelen van zelfkennis voorop staat. De methode bestaat uit drie losse katernen: 1. Mijn Studie (gericht op studievoordigheden), 2. Mijn Toekomst (gericht op loopbaanoriëntatie en beroepskeuze) en 3. Mijn Leven (gericht op sociaal-emotionele vaardigheden) en kent een vaste lesopbouw. De methode is uitgegeven door Fontys OSO (Wijdeveld, 2006).

Impuls Catalogus

In de Impuls Catalogus van Handicap+Studie (2005) worden 122 producten beschreven die gebruikt kunnen worden om beleid inzake studie- en beroepskeuzebegeleiding voor studenten in het hoger onderwijs met een functiebeperking vorm te geven en uit te voeren. De producten zijn gerubriceerd naar de categorieën 'beleidsondersteuning', 'voorlichting', 'beeldvorming', 'loopbaanbegeleiding', 'studievoorzieningen', 'perspectief op werk', 'digitale leeromgeving', 'studentenparticipatie' en 'begeleiding bij psychische belemmeringen'.

Praktische Profiel (of Sector) Oriëntatie

Praktische Profiel Oriëntatie is een bijdrage aan het oplossen van knelpunten in de overgang van de onderbouw naar en in de Tweede Fase. Het bestaat uit drie elementen:

- de aanpak is (1° P) praktisch: dit betekent veel doe-activiteiten, die aansluiten bij de context en actualiteit en die in relatie staan tot de wereld buiten de school;
- het gaat over (2° P) het is gericht op verkenning van de vier profielen van de Tweede Fase en het competentieprofiel van de leerling;
- de aard van de activiteiten is (O) oriënterend: het gaat over eerste oriënterende ervaringen die de leerling opdoet met een betekenis voor het eigen loopbaanproces van de leerling.

In strikte zin onderscheidt PPO zich van LOB omdat het gerealiseerd wordt door en in het onderwijs, terwijl LOB zich concentreert op het keuzeprocess. PPO heeft verschillende verschijningsvormen:

1. PPO als vak: vindt grotendeels plaats in de school, een paar docenten ontwikkelen en voeren uit en de mentor verzamelt ervaringen in een PPO of LOB-les;
2. PPO als leergebied: vindt deel in de school, deels erbuiten plaats. Actief en intensief oriënteren. Een aangewezen groep docenten ontwikkelt en voert uit. De invoering en organisatie is zwaarder.
3. PPO als programma: hier verbinden de vakken zich steeds voor een tijdje met een arbeidsgebied. Een kernteam ontwikkelt en voert uit en de mentor begeleidt het loopbaanproces.
4. PPO als curriculum: PPO is nu verworden tot natuurlijk leren. De inhoud van de vakken is vervaagd

ten gunste van het proces: via simulatie en presentatie maken leerlingen kennis met arbeidsprocessen. Het onderwijs verworden tot een grote ontdekkingsreis. De invoering ervan is ingrijpend. (Bron: Oomen, 2007; publicatie in voorbereiding).

Kenniscentra voor werk en scholing

De Kenniscentra Beroepsonderwijs vormen de schakel tussen het beroepsonderwijs en het georganiseerde bedrijfsleven. Ze zijn per bedrijfstak georganiseerd en worden bestuurd door vertegenwoordigers van werkgevers en werknemers en in bijna alle gevallen door vertegenwoordigers van scholen. De kenniscentra moeten ervoor zorgen dat onderwijs en beroepspraktijk naadloos op elkaar aansluiten, onder andere door te werken aan de kwalificatiestructuur, de kwaliteit van de examens in het mbo en door te zorgen voor voldoende leerbedrijven. Het overkoepelend orgaan van de kenniscentra is de vereniging Colo (www.colo.nl). De eisen waaraan gediplomeerden met een middelbare beroepsopleiding moeten voldoen, zijn beschreven in eindtermen. De eindtermen vormen de bouwstenen voor elke kwalificatie. Alle kwalificaties vormen de kwalificatiestructuur beroepsonderwijs. De huidige structuur moet worden aangepast, o.a. omdat er teveel verschillende kwalificaties zijn (zo'n 700) en doordat het beroepsonderwijs op dit moment niet snel genoeg kan inspelen op veranderingen in de beroepspraktijk. Het Colo heeft twee sites ontwikkeld die ertoe kunnen bijdragen dat leerlingen bewuster kiezen en decanen en leerlingbegeleiders helpt om hun leerlingen op het juiste spoor te zetten. De centra onderzoeken jaarlijks per sector en per beroep wat de kans is op werk en stage. Deze informatie is te vinden op www.kansopstage.nl en op www.kansopwerk.nl. De websites zijn gekoppeld aan www.stagemarkt.nl. Op deze site staan alle stageplaatsen en alle leerbanen voor het mbo. Via www.kwalificatiedossier.nl kan een leerling achterhalen over welke kwalificaties je moet beschikken voor een bepaald beroep.

Slash 21

Slash 21 is een onderwijsconcept dat ontstaan is als reactie op het traditionele onderwijs. In /21 wordt uitgegaan van een andere manier van leren, waarbij ict een cruciale plaats in neemt. Het wil leerlingen onderwijs aanbieden dat interactief is en motiveert. Kennis ontstaat niet alleen door overdracht. Kennis ontstaat vooral door interactie tussen mensen en met zijn leerbronnen. Kennis moet aangeboden worden in een context en een antwoord zijn op een probleemstelling. De inrichting van het onderwijs moet de eigen verantwoordelijkheid van de leerlingen voor hun leerproces stimuleren. /21 wil probleemgericht onderwijs met veel afwisseling bieden, onderwijs dat leerlingen motiveert. /21 is een van de bekendste initiatieven in het kader van het zogenaamde 'nieuwe leren'. Het initiatief voor /21 is genomen door de Stichting Carmelcollege (12 onderwijsinstellingen met 50 schoollocaties) en de KPC Groep. De onderbouw van het Marianum in Groenlo en Lichtenvoorde werden volledig vernieuwd volgens het onderwijskundig concept van Slash21. Het traditionele vakkenpakket werd verlaten voor vakoverstijgend onderwijs in twee, nu inmiddels veel voorkomende, hoofdstromen: Mens & Maatschappij en Mens & Natuur. Het docentschap onderging een metamorfose: de docent moest de rol van begeleider en coach aanleren, en het schoolgebouw werd compleet aangepast. In de school werkten leerlingen in wisselende groepsformaties en een elektronische leeromgeving verving de schoolboeken grotendeels. Inmiddels is Slash21 formeel ten einde. Het onderwijsconcept heeft echter veel scholen geïnspireerd tot grootschalige onderwijsvernieuwingen. Voorbeelden zijn 'Enter22' op locatie Ravenstein van het Hooghuis Lyceum in Oss en 'Start@23' van het St. Antoniuscollege in Bodegraven.

The Real Game

The Real Game is een simulatie- en rollenspel voor alle leerlingen in de onderbouw en de derde klassen, van vmbo tot en met gymnasium. Het kan gespeeld worden in mentoruren, PPO-uren of tijdens een projectweek. Met The Real Game komen leerlingen in contact met de wereld van volwassenen, waarin het maken van keuzes rond werken, vrije tijd, kosten voor levensonderhoud, werkomgeving en onverwachte situaties een rol spelen. In het spel worden verbanden gelegd tussen

de levens- en werkrollen van leerlingen en de schoolvakken. Het spel wordt via in-company trainingen aangeboden aan scholen en wordt uitgegeven door het APS in Amersfoort.

ZKM

De ZKM is een semi-gestructureerde gesprekmethode die in het onderwijs, en daarbuiten, steeds vaker wordt ingezet in individuele LOB- trajecten. In tegenstelling tot veel gebruikte LOB- methoden, die leerlingen alleen aanspreken op het cognitieve niveau, biedt de ZKM de mogelijkheid om ook de gevoelsmatige component van loopbaanervaringen systematisch te onderzoeken. Dat is van groot belang want 'het gaat er bij LOB juist om de leerlingen inzichten en vaardigheden bij te brengen om de eigen leefstijl te kunnen kiezen los van alle trends' (citaat R. Spijkerman in Tijdschrift Bij de Les, jaargang 2006, nr. 1). Het identiteitsverhaal is met de ZKM mooi te pakken en daarom is het instrument zo belangrijk. De ZKM draagt bij aan zelfsturing, omdat de leerling actief het eigen verhaal, de eigen gedachten, mening en gevoelens onder woorden brengt en onderzoekt (Visser, 2006). De ZKM is wetenschappelijk onderbouwd (o.a. Hermans e.a., 1995) en heeft inmiddels diverse vertalingen gekregen, waaronder ZKM-Organisatie en de Kinder-ZKM. Gebruik van de ZKM bij onderwijsvernieuwingen en organisatieontwikkeling neemt de laatste decennia een hoge vlucht, mede onder invloed van de veranderingen in de samenleving (Hermans, 2006). Speciaal opgeleide ZKM-consultants® bieden de methode aan vanuit landelijke opererende onderwijs- en opleidingsinstellingen (o.a.: Fontys OSO, KPC Groep en CPS) en adviesbureau's (o.a.: GITP, Schouten & Nelissen en Vis-á-vis).

BIJLAGE 4

Vragenlijst voor telefonische interviews met jongeren (*)

Project KI 28:

Loopbaanoriëntatie en –begeleiding van jongeren met chronische nierinsufficiëntie.

0 Algemene gegevens :

- wat is je naam, adres en woonplaats?
- wat is je leeftijd en geboortedatum?
- op welk centrum ben je in behandeling/ onder controle?
- hoe word je op dit moment behandeld (pre/ hd/ pd/ tx)?

- wat is de naam van je school/ beroepsopleiding?
- welk schooltype is het?
- in welk leerjaar zit je, welke leerweg, welk profiel of studierichting?
- ben je wel eens blijven zitten, zo ja, wanneer dan?

- uitleg van definitie van LOB: Met LOB bedoelen we: ‘al het onderwijs en alle informatie en begeleiding op school die erop gericht is om jou in staat te stellen, nu en in de toekomst, je wensen en kansen in je leven en je loopbaan te ontdekken, er betekenis aan te geven en waar te maken’. Snap je wat we met deze zin bedoelen?

1 Vragen over de wijze waarop jijzelf op dit moment met LOB bezig bent

Er volgt nu een lijst met uitspraken waarvan we je willen vragen om aan te geven of de uitspraak bij je past (1), een beetje bij je past (2), of niet bij je past (3).

(a) Het maken van een loopbaankeuzes

- ik denk wel eens na over wat ik straks wil gaan studeren en later wil worden;
- ik vind dat school me voldoende helpt om na te denken over wat ik straks wilt gaan studeren/ wil worden;
- ik weet op welke wijze de school me helpt bij het maken van keuzes in studie en beroep;
- ik voel me zeker over mijn schoolloopbaan en leven in de komende jaren;
- ik heb behoefte aan hulp bij het maken van keuzes in mijn schoolloopbaan;
- ik heb de neiging om beslissingen die verband houden met mijn studiekeuze uit te stellen.

(b) Het kennen van mijn eigen mogelijkheden (zekerheidsgevoel)

- ik voel me zeker over mijn eigen mogelijkheden qua loopbaan en beroep;
- ik voel me zeker op korte termijn, maar niet op lange termijn;
- ik heb de neiging om studie- en loopbaankeuzes uit te stellen;
- ik ben af en toe verward over wat ik later wil worden;
- ik heb behoefte aan hulp om meer zicht te krijgen op mijn eigen mogelijkheden.

(c) Het kennen van mijn eigen mogelijkheden (feitenkennis)

- ik weet wat mijn studie- en beroepsmogelijkheden zijn;
- ik weet hoe ik aan meer informatie kan komen over je eigen studie- en beroepsmogelijkheden;
- ik weet wat ervoor nodig is om (beroepsvoorkeur invullen) te worden.

(d) Het kennen van mijn eigen mogelijkheden (zoekstrategieën)

- ik ben bezig met het uitzoeken van de mogelijkheden die ik heb voor een vervolgopleiding of een toekomstig beroep;
- ik maak wel eens gebruik van bronnen op school en erbuiten om meer informatie te verzamelen (bijvoorbeeld internet of de bieb);
- mijn ouders helpen me bij het verzamelen van informatie over mijn mogelijkheden;
- mijn vrienden helpen me bij het verzamelen van informatie;
- op school leer ik hoe ik aan meer informatie kan komen.

(*) Deze vragenlijst is een bewerking van de vragenlijst van Oomen en Goris (© APS, 2004), aangevuld met enkele open vragen uit de ontlockerset van Visser (© Visser, 2006).

*Oomen Onderwijsadvies & Coaching, Helfrichstraat 51, 6562 WX Groesbeek. Tel: 024-3736600/ 06-51602639
K. v. K. 9156756 – Orthopedagoog Generalist NVO – GZ-psycholoog – ZKM-consultant® – a.oomen2@chello.nl.*

- *vervolg vragenlijst (*)* –

(e) Mezelf kennen

- ik heb een helder beeld van de vervolgmogelijkheden die ik heb;
- ik voel me zeker over mijn eigen studie- en beroepsmogelijkheden;
- ik weet welke competenties ik in huis heb;
- ik weet welke competenties ik nog moet verwerven;
- ik ken mijn eigen sterke en zwakke kanten.

(f) De volgende stap

- ik voel me zeker over de eerstvolgende stap die ik moet zetten in mijn studie of beroep;
- ik weet waar ik me moet aanmelden om een stap verder te komen;
- ik ga met vertrouwen een eventueel toelatingsgesprek tegemoet;
- ik voel me gemotiveerd om het maximale uit mijn studie en loopbaan te halen;
- ik ben overtuigd van mijn eigen mogelijkheden bij het zetten van de volgende stap.

(g) LOB ervaringen tot nu toe

- welke LOB- ervaringen, mensen of omstandigheden zijn belangrijk voor je geweest? Je kunt zo ver terug gaan in je verleden als je zelf wilt;
- hoe zag LOB er voor jou tot nu toe uit (een programma, of allemaal losse activiteit, verplicht of niet, individuele hulp, eigen initiatief aangewakkerd, waardering van activiteiten enz.);
- werd LOB gegeven in aparte lessen of in de vaklessen; wie zou LOB moeten geven, heb je een voorkeur voor individueel of in kleine groepjes, wat waren behulpzame bronnen en waarom, welke activiteiten waren het leukst, enz);
- wat voor jou het beslissende moment/ persoon/ activiteit in je (school)loopbaan tot nu toe en waarom;
- zijn je plannen in het afgelopen jaar veranderd en waarom?;
- als je in het komend jaar je plannen verandert, weet je dan wat je moet doen en voel je je daar zeker over?
- als je weet wat je wilt, hoe kan LOB op school je daarbij helpen? Wat is volgens jou het verschil tussen leerling die het al wel weten en die het nog niet weten?
- Zijn dit soort vragen ooit eerder aan je gesteld?

(h) gewenste LOB

- aan welk werk, studie of beroep denk je op dit moment?
- hoe ziet jouw ideale LOB of LOB- programma eruit?
- hoe zouden decaan, mentor en anderen jou moeten benaderen?
- wat zijn de belangrijkste kenmerken van zo'n programma?
- wat kan uit het huidige programma?
- wie verzorgt de LOB-begeleiding op school?
- waar ligt het accent: informatie verstrekken, zelfonderzoek of bij intensief oriënteren en ervaren

(i) innovatieve LOB

- wat lijkt jou behulpzaam: aanvullende informatie krijgt via CD-Rom, aanvullende informatie via internet, folder, arbeidsmarkt, activiteiten als The Real Game, een geïntegreerde benadering (v.o. –school en beroepsopleiding) met ‘warme overdracht’.

(j)

- welke ideeën heb je verder? Welke suggesties heb je specifiek voor jongeren met een nierziekte en de mensen die hen op school begeleiden?
- waar zou jij op dit moment het meeste aan hebben om in jou (school)loopbaan een stapje verder te komen.

(*) Deze vragenlijst is een bewerking van de vragenlijst van Oomen en Goris (© APS, 2004), aangevuld met enkele open vragen uit de ontlockersset van Visser (© Visser, 2006).

*Oomen Onderwijsadvies & Coaching, Helfrichstraat 51, 6562 WX Groesbeek. Tel: 024-3736600/ 06-51602639
K. v. K. 9156756 – Orthopedagoog Generalist NVO– GZ-psycholoog – ZKM-consultant® – a.oomen2@chello.nl.*

BIJLAGE 5**Lijst met afkortingen (in alfabetische volgorde)**

APS	Algemeen Pedagogisch Studiecentrum
AWBZ	Algemene Wet Bijzondere Ziektekosten
BB	Basisberoepsgerichte Leerweg
BBL	Beroepsbegeleidende Leerweg
BOL	Beroepsopleidende Leerweg
BPV	Beroepspraktijkvorming
BVE	Beroepsvoorbereidende Educatie
CG-Raad	Chronisch zieken en Gehandicapten Raad
CIZ	Centrum Indicatiestelling Zorg
CPS	Christelijk Pedagogisch Studiecentrum
GL	Gemengde Leerweg
KB	Kaderberoepsgerichte Leerweg
KPC	Katholiek Pedagogisch Centrum
LGF	Leerlinggebonden Financiering
LOB	Loopbaanoriëntatie en Begeleiding
LWOO	Leerweg Ondersteunend Onderwijs
OCW	Onderwijs Cultuur en Wetenschappen
PD	Patiënten Desk
PGB	Persoons Gebonden Budget
PPO	Praktische Profiel Oriëntatie
PRO	Praktijkonderwijs
PSO	Praktische Sector Oriëntatie
NSN	Nierstichting Nederland
NVL	Nederlandse Vereniging voor Leerlingbegeleiders
NVN	Nierpatiënten Vereniging Nederland
NVS	Nederlandse Vereniging van Studiedecanen
REC	Regionaal Expertise Centrum
ROC	Regionaal Opleidingscentrum
TL	Theoretische Leerweg
WAJONG	Wet Arbeidsintegratie Jonggehandicapten
WEB	Wet Educatie en Beroep
WEC	Wet op de Expertisecentra
Wet TOG	Wet Tegemoetkoming Onderhoudskosten Gehandicapten
WIA	Wet Integratie Arbeidsgehandicapten
WMO	Wet Maatschappelijke Ondersteuning
WOOZ	Wet Ondersteuning Onderwijs Zieke leerlingen
WPO	Wet op het Primair Onderwijs
WSF	Wet Studiefinanciering
WVO	Wet op het Voortgezet Onderwijs
ZKM	Zelfkonfrontatiemethode
ZIEZON	ZiekZijn en Onderwijs